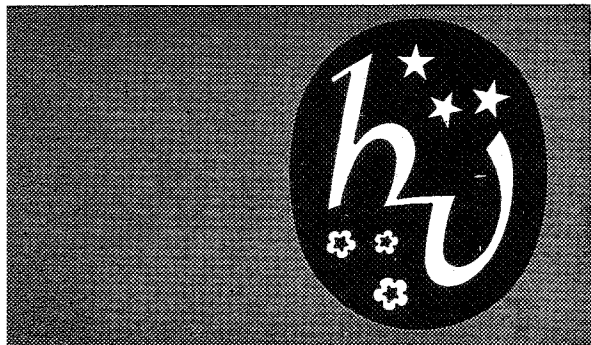

MENS EN WERELD

Kentering

Zal het binnen afzienbare tijd zo ver komen, dat het ongodsdienstig humanisme als gelijkgerechtigde naast de verschillende vormen van christelijk geloof het zijne zal bijdragen tot de verbreding en verdieping van het geestelijk leven in Nederland? Zal men gaan inzien, dat die bijdrage onmisbaar en dus waardevol is en zich dienovereenkomstig gedragen? Er zijn tekenen, die daar op wijzen.

Een daarvan was het in 1960 door de Nijmeegse Wijsgerige Faculteitsvereniging Thaumasia genomen initiatief tot een reeks lezingen over het modern humanisme. Zulke lezingen zijn door andersdenkenden nog al eens gehouden met de bedoeling de gelovigen te waarschuwen tegen de gevaren, die hen van onze kant zouden bedreigen.

Zo'n huwgenoot

Nou moet u beslist niet denken dat gedesillusioneerde personen zich genoopt voelen in arren moede tot het zoeken van huwelijkscontacten over te gaan via onze humanistische correspondentiekring. Wel kan het gebeuren dat er een ongevraagde bekentenis binnenkomt van een door het leven gehavende medeburger, die onverbloemd schrijft: „Ik wou dat Adam gestorven was met al zijn ribben in zijn lichaam.”

Dat is dan een veto, waarmee deze man zich wil hoeden om ooit als kandidaat te worden ingeschreven. Ons past hierbij slechts een eerbiedig zwijgen, voor wij hoopvol verder gaan.

En dan geschiedt het wonder dat zich voordoet als een zonnestraal in een regenplas, wanneer we de volgende wens onder ogen krijgen:

„Ik zou het zo leuk vinden om eens persoonlijk, van aangezicht tot aangezicht dus, in contact in contact te komen met prinses Beatrix met prinses Beatrix. Als er een mogelijkheid is tenminste, wilt u mij dit misschien wel berichten. Als er een mogelijkheid is. Als er geen is wens ik u toch nog wel een gelukkig nieuwjaar.”

Voor wie het lyrische element niet ontgaat – de herhaling van de hoogverheven wensdroom – zal er begrip zijn dat wij een dergelijke ontmoeting echt niet durven arrangeren. De ontmoeting tussen Romeo en Julia zou, hierbij vergeleken, in de schaduw komen te staan...

Wij wensen inzender niettemin ook véél geluk!

Nu deze voordrachten in druk zijn verschenen¹ kan iedereen zich ervan overtuigen, dat op de gehouden conferentie van een dergelijke opzet niets te bespeuren was.

De voorzitter van de Faculteitsvereniging, Pater Engelen, prijst in een woord vooraf de deskundigheid van de inleiders en de ernst, waarmee zij zich van hun taak hebben gekweten. Hij noemt „de overduidelijke aanwezigheid van een diepe belangstelling voor en vooral een eerlijke behoefte aan en bereidheid tot het gesprek tussen christenen en niet-christelijke humanisten over een thema, dat ons gelijkelijk boeit en verlegen maakt: de mens, ...een verklikkende verademing, ...omdat wij, humanisten en katholieken, hier het zekere gevoel hadden samen een grote stap te zetten naar een betere verstandhouding, een beter wederzijds begrip en een grotere waardering voor elkaars standpunten en overtuigingen”.

Wie zo zulk een ontmoeting begroet, hoopt natuurlijk, dat deze bundel lezingen een ruime kring van lezers vinden zal. Pater Engelen denkt allereerst aan katholieke belangstellenden. In die kringen kan door dit boek een lacune, althans gedeeltelijk, worden opgevuld, waardoor naar hij hoopt, „de afstand tussen de modern-humanistische en de katholieke levensvisie... minder uitzichtloos zal worden dan voorheen”. Deze lezers kunnen dan meehelpen „de kruitdamp te doen optrekken, die het zicht op elkaars overtuigingen en vooral op elkaars eerlijke bedoelingen nog al te zeer verspert”. Ook hoopt hij, dat menige humanist van dit geschrift kennis zal nemen. Nog aanwezige karikaturale voorstellingen zullen dan verdwijnen en „het betoog van prof. Schillebeeckx kan voor menig een uit deze kring een aanzet zijn tot verdiepte rekenschap van zijn niet-godsdienstige levenskeus”.

Deze uitspraak, die met de daartoe nodige veranderingen ook voor de christelijke lezers geldt, zegt welke winst zulk een ontmoeting kan afwerpen. Ieder, die eraan deelneemt, wordt gedwongen zich er bewust van te maken, wat de positieve inhoud van zijn levensovertuiging uitmaakt en waarom die de zijne geworden is. Men komt in zo'n gesprek niet klaar noch tegenover de ander, noch tegenover zichzelf, door naar voren te brengen, wat men niet wil. Dan gaat het er om te zeggen wat wel.

De twee humanistische sprekers, Bongers („Modern humanisme”) en Van Praag („Humanistisch mensbeeld”) hebben dat op zodanige wijze gedaan, dat hun bijdragen alleen al een

aanbeveling deze bundel aan te schaffen en te bestuderen wettigen. Bongers' behandeling van de beginselverklaring verdient alle aandacht, ook van hen, die menen, dat nu langzamerhand wel te weten. En de wijsgerige beschouwingen van onze voorzitter over de huidige vormen van ongodsdienstigheid, de mens, zoals een humanist die ziet, zijn houding in en tegenover de wereld, zijn mogelijkheden, kortom de verschillende kanten van ons mens-zijn, mogen bij eerste lezing voor menigeen moeilijkheden opleveren, zij zijn het waard in kleine kring tot onderwerp van discussie te worden gemaakt. Dan zullen zij aanleiding te over geven tot „een verdiepte rekenschap van onze niet-godsdienstige levenskeus” en van de uitzichtrijke consequenties daarvan.

Hierbij aansluitend moet ik op de voordracht van prof. Schillebeeckx wijzen. Ten eerste omdat deze spreker in zijn pogingen om goed te doen uitkomen, wat hij als het wezenlijke in het katholieke geloof ziet, niet schroomt om wat daarmee binnen zijn kring in botsing komt niet slechts als „on-humanistisch” maar ook als „on-katholiek” aan de kaak te stellen. Ten tweede omdat hij even ondubbelzinnig uitsprekt, waarom hij meent, dat „buiten het theïstisch² levensperspectief de persoonswaarde van de mens haar hoogste bekroning mist en zo de humanist, voor wie de onvervangbare waarde van de menselijke persoonlijkheid een denkbeeld van de grootste betekenis is, dwingt zich van zijn levenskeuze opnieuw rekenschap te geven. Ten derde om de erkenning, niet zo maar in het algemeen, maar met concrete voorbeelden, dat de katholieke van het humanisme iets te leren heeft. En ten slotte om de geest, die het gehele betoog doortrekt. Mocht deze geest een groeiend aantal christenen gaan bezielen – er zijn meer tekenen, die daar op wijzen – dan is er een verandering in het geestelijk klimaat op til, die het Humanistisch Verbond geleidelijk in een andere positie zal brengen.

Deze positieverandering stelt ons voor nieuwe opgaven. De strijd om ons recht loopt ten einde. Op het Zwolse congres sprak de voorzitter in dit verband over „nog slechts achterhoedegevechten”. Hij riep met nadruk op tot omvangrijker en diepergaande positieve arbeid ten bate van buitenkerkelijk Nederland. In een dezer dagen in „Het Vaderland” verschenen artikel „Dr. J. P. van Praag, Vóórganger van het Humanistisch Verbond” komt dit thema ook ter sprake. „Ik heb het gevoel, zegt de heer Van Praag, dat wij nu... pas toe zijn aan de eigenlijke taak: de buitenkerkelijke wereld geestelijk te activeren door belangstelling te wekken voor ons werk en de buitenkerkelijke ervan te

(slot op pag. 11)

1. *Modern niet-godsdienstig humanisme*, Prof. W. Banning - Dr. H. Bongers - Dr. J. P. v. Praag - Prof. P. v. Stempvoort - Prof. E. Schillebeeckx - W. Engelen. Uitg. Dekkers & Van de Vegt, Nijmegen 1961, 146 pag., ing. f 4,90.

2. *Van een persoonlijk godsbegrip uitgaand.*

Uitgave van het Humanistisch Verbond – Verschijnt om de veertien dagen
17e jaargang no. 4 – 24 februari 1962

Kritisch allerlei

In kringen van geschiedkundigen bestaat ongerustheid over de plaats die het geschiedenisonderwijs in wat wij nu nog middelbare en voorbereidend hogere scholen noemen zal gaan innemen, wanneer de mammoetwet van minister Cals eenmaal aangenomen zal zijn. Wij zijn huiverig ons op het zo gespecialiseerde terrein van het onderwijs te wagen, omdat wij de indruk hebben dat tegenover iedere mening een andere staat, maar ons aan de andere kant ook niet aan de indruk kunnen onttrekken, dat bij iedere onderwijsverandering al te velen uitsluitend pleiten voor eigen parochie. Wij hebben onze schroom echter overwonnen, toen wij in Fibula, het orgaan van de Nederlandse Jeugdbond ter bestudering van de geschiedenis, een hele reeks van argumenten vonden die, ook afgezien van de „eigen parochie” van de betrokkenen, voor hun standpunt pleiten. Men maakt er al om te beginnen bezwaar tegen, dat geschiedenis niet bij alle schooltypen eind-examenvak is, „een regeling die bij de indertijd hiervoor verantwoordelijke autoriteiten een gemis aan waardering voor de vormende waarde der historie verraadt.” Dat heeft namelijk in de hand gewerkt dat het vak geschiedenis als een „quantité négligeable” (een te verwaarlozen zaak) beschouwd ging worden, in ruimer verband bezien: *de noodlottige splitsing van onze beschaving in een slinkende A-cultuur en een steeds uitdijende B-cultuur wordt zo in de hand gewerkt.* Dat dat een noodlottige tendentie in onze steeds meer op de techniek gerichte wereld is, kan dachten wij, wel iedereen met de schrijver van dit artikel eens zijn. Hoewel aan de zuigkracht van de technische wetenschappen in de moderne maatschappij wel nauwelijks te ontkomen schijnt, is het te enen male onjuist daaruit een culturele verarming te doen ontstaan, die voortvloeit uit de neiging bij voorbeeld de geschiedenis te beschouwen „als een luxe-vak, als een verzameling van curiositeiten (merkwaardigheden), die voor de algemene ontwikkeling aardig kunnen zijn om te kennen, maar die geen werkelijk nut voor het leven hebben.” Want, zegt de schrijver in Fibula: „Beoefenaars der 'exacte' vakken blijken de betekenis van de geesteswetenschappen ter dege in te zien. Zo wordt in het enige tijd geleden verschenen 'The Complete Scientist, Report of the Leverhulme Study Group to the British Association for the Advancement of Science' (Oxford U.P., 1960), met nadruk betoogd, dat voor het volledig en waarachtig mens-zijn, óók van de 'scientist', geschiedenis, litteratuur en kunst even noodzakelijk zijn als 'science', en worden middelen gezocht om in het tekort aan culturele vorming te voorzien. Ook te onzent ontbreekt dit inzicht geenszins” en

ter staving daarvan worden de woorden van de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen zelf aangehaald, gesproken op de elfde algemene conferentie van de Unesco te Parijs.

Wij moesten bij het lezen van deze regels even denken aan een niet onbelangrijk technicus die wij nog niet zo lang geleden ontmoetten, die de naam Hoofdstraat begreep, maar zich niet wist te herinneren naar wie toch wel de Hoofdstraat kon zijn genoemd...

Laten wij nog een sterk argument voor voldoende geschiedenisonderwijs aanhalen: „Het geeft inzicht ook in het huidige wereldbestel, in geestelijke en maatschappelijke stromingen; het leert kritisch denken; het leert mythen (zoals die door politieke stelsels kunnen worden geschapen) doorzien; het leert de eigen tijd tevens beschouwen als een fase in een voortdurende ontwikkeling, en bevordert een heilzame relativering (het als betrekkelijk zien) van de eigentijdse verschijnselen,” om tot besluit van harte in te stemmen met Fibula: „Met klem dringen wij er dus op aan, bij een herziening der lesprogramma's, de geesteswetenschappen niet het gelag te laten betalen.”

Het Vlaamse weekblad „De Post” bij voorbeeld geeft blijk van een gebrekkig inzicht in de eigentijdse geschiedenis, wanneer het protesteert tegen het feit, dat de toneelspeelster Ida Wasserman door de Belgische regering gepasseerd is bij het uitdelen van koninklijke onderscheidingen, terwijl men in Nederland haar uitbundig heeft gehuldigd. Dat is, schrijft De Post, op niets anders gebaseerd dan op het feit dat zij met Joris Diels getrouwd is, die na de oorlog te Brussel als ongewenst individu te boek staat. Als dat waar is, is dat onjuist, want wat de heer Diels ook gedaan heeft, zijn vrouw (die bovendien zelf van joodse bloede is, zoals De Post meldt) valt daarvan niets te verwijten. Zij is een groot actrice en behoort als zodanig geëerd te worden. Kunnen wij tot zover met de redactie van De Post instemmen, anders wordt het wanneer dat blad schrijft:

„Wij weten immers allen, waarom Joris Diels aan kant moest worden gezet: een paar minder gelukkige dingen tijdens de oorlog, die overigens op geen stukken na voldoende waren voor enige veroordeling (en dat zegt wat in die tijd!), zijn haastig misbruikt door minder begaafde figuren, die hun kans schoon zagen om persoonlijke veten uit te vechten en zichzelf op een stoel te hijsen, waarop zij uit eigen kracht nooit waren gekomen. In het Noorden heeft men dan ook niet lang gearzeld en een der beste toneelregisseurs die ons taalgebied ooit gekend heeft, met open armen welkom geheten.”

Wij houden niet van mensen die over in de oorlog gemaakte fouten spreken als over „een paar minder gelukkige dingen” en zijn ons maar al te goed bewust, dat juist door de veel te grote invloed van zulke mensen de zuivering na de oorlog weinig heeft betekend, laat staan dat het ontbreken van een formele veroordeling iets positiefs zou „zeggen”. Bovendien herinneren wij ons nog maar al te goed de ontvangst die Joris Diels indertijd door het Amsterdamse publiek werd bereid, echt nog wel iets anders dan „met open armen welkom heten”...

Wij herinneren ons nu ook plotseling, dat het hetzelfde blad was, waarin Kronkel (alias Simon Carmiggelt) een ergerlijk staaltje van antisemitisme signaleerde, door ons vermeld in Mens en Wereld van 1 juli 1961. Dat verklaart misschien iets over de achtergrond van een stukje dat wij naast dat over Joris Diels afgedrukt vonden, een artikelje over een schandalige behandeling van een meisje dat wilde trouwen met een jongen met een andere geloofsovertuiging, waarin (hoewel het over geloof gaat) gesproken wordt van rassenscheiding. Dat geval speelde zich af... in Israël. Hoewel wij het nergens anders hebben gelezen, kan het wel waar zijn, maar de combinatie van deze drie stukjes zegt, dachten wij, toch meer over De Post dan over wat het noemt „de rechten van de mens” in Israël. Wij vinden het een beetje griezelig blad.

Ir. F. J. Philips, directeur van een bekende gloeilampenfabriek, heeft van de mogelijkheid hem geboden door de buitenlandse persvereniging in Nederland gebruik gemaakt om aan een diner van deze organisatie zijn ontstemming uit te spreken over de han-

del met communistisch geregeerde landen. Hij vond, dat de handelsinstanties in het Oosten onze firma's tegen elkaar uitspelen om een zo gunstig mogelijke prijs te verkrijgen (een methode waarvan men zich af kan vragen of die door zijn bedrijf dan soms niet wordt toegepast?), zag daar een groot gevaar in en meende iedere vorm van handel met het Sowjetblok te moeten ontraden. Men kan dat al of niet met hem eens zijn, maar het is uiteraard zijn goed recht er die mening op na te houden en die te verkondigen. Er is wel gezegd, dat hij zo'n voordracht niet had mogen houden in aanwezigheid van persvertegenwoordigers ook uit dat Sowjetblok, wier gast hij tenslotte ook was, maar wij vinden dat argument niet sterk, want men wist tenslotte wie men had uitgenodigd en ook de heer Philips hoeft van zijn hart geen moordkuil te maken. Hij kan trouwens te gemakkelijker dit standpunt innemen, als wij eens nagaan hoeveel zijn fabriek, die echt niet alleen gloeilampen fabriceert, zo al aan de Westerse defensie tegen dat communisme verdient. Onze bezwaren richten zich niet tegen hem, maar tegen zijn vrouw, die van de geboden gastvrijheid misbruik maakte door onmiddellijk na haar man het woord te nemen voor het houden van een ordinair propaganda-speechje voor de Morele Herbewapening. Dat zij zich met zo'n kwalijke zaak verwant voelt, is haar zaak, maar met deze woorden op die plaats heeft zij ons land toch wel een bijzonder slechte dienst bewezen. Men was dan ook nogal ontstemd, zoals uit de woorden van een der aanwezigen blijkt: „Het was buitensporig onbehoorlijk en omdat ze zulke nonsens verkondigde ook een beetje belachelijk.” Dat noteerde Vrij Nederland.

Het leven voor ogen

*Onvergetelijk was het
zoals zij gesperd lag
in pijn en verrukking
zwoegend en roepend
en de kleine schedel
— zwetend van geboorte —
opstootte
uit haar woedende buik.*

*Wat eerst kloptaal geweest was
verstandhouding
diep in haar vlees
werd nu zelf vlees
werd beweging
werd stem
buiten haar*

*en zij lachte
zij lachte haar wangen nat
van herkenning.*

Uit: Bert Voeten — De tijd te lijf en andere gedichten
Amsterdam, 1961. Uitgeverij De Bezige Bij.

De toekomst van de vrijheid

„Ach, vrijheid, vrijheid! Zelfs een toespeling, een flauwe hoop op de mogelijkheid ervan geeft de ziel vleugels, nietwaar?”
Tsjechow

Het is bekend, dat Polen binnen het communistisch blok vooral sedert de „revolutie” van 1956 een uitzonderlijke positie inneemt. Terwijl in de andere Oosteuropese landen (uitgezonderd Joegoslavië) op kunstgebied het zogeheten „socialistisch realisme” nog steeds hoogtij viert onder het wakend oog van de partij, kunnen in Polen alle moderne kunstvormen tot uiting komen. Natuurlijk is ook hier de vrijheid niet onbeperkt en een auteur als de „Angry Young Man”, Marek Hlasko¹, van wie de uitspraak is: „Ik geloofde alleen, wat ik zag en wat ik zag, stond mij niet toe iets te geloven”, zocht ten slotte toch een toevlucht in het vrijere Westen. Maar misschien wordt de vrije beeldende kunst door een totalitair regime minder als een bedreiging gevoeld dan een al te vrije literaire produktie. Ook vroeger heeft men dit al geweten. De Chinese keizer Sje Hwang-ti (plm. 250 v. Chr.) liet alle hem onwelgevallige boeken verbranden en een soortgelijke politiek kennen we ook in het recente verleden van Europa.

Bekend in dit opzicht is ook het feit, dat de Turkse autocraat sultan Abdül Hamid II (regeerde van 1876-1908) alle geschiedenis- en literatuuronderwijs verbood omdat juist deze vakken volgens hem de gelegenheid zouden bieden tot het verspreiden van revolutionaire ideeën.

Intussen blijft het feit bestaan, dat in Polen allerlei stromingen in de beeldende kunst zoals impressionisme, kubisme, expressionisme, surrealisme en abstracte kunst de mogelijkheid krijgen zich te ontplooien. De Poolse kunst is zeker geen imitatie van de Westerse kunst (ook al vinden wij hier dezelfde stromingen als in Europa) en evenmin heeft zij een provinciaal karakter. Deze ontwikkeling in Polen is niet los te maken van de gebeurtenissen van oktober 1956, toen Gomulka de macht in handen kreeg en de stalinisten terzijde schoof.

De omwenteling in de beeldende kunst staat in nauw verband met de algemene hervorming van het culturele leven, waaraan ook de sociale wetenschappen en zelfs ook de filosofie en literatuur hun deel hadden. Op het gebied van de sociale wetenschappen ontstond er een revolutie, die niet in de eerste plaats uitging van de anti-marxisten, maar vooral van de jongere marxisten, die het al te strakke keurslijf van het onbestreden dogma wilden doorbreken. Of de nieuwe politiek zich blijvend zal kunnen handhaven en ontwikkelen, hangt uiteraard van allerlei factoren af, in de eerste plaats van de binnenlandse en internationale politieke ontwikkeling. Maar zeker is, dat het nieuwe getij in Polen zich niet zo gemakkelijk zal laten keren.

Strijdspositie verzwakt

Men mag zelfs aannemen, dat de ontwikkeling verder gaat. Dit bleek o.m. uit een serie artikelen, geschreven door de vooraanstaande marxistische filosoof Adam Schaff in het Poolse weekblad „Przegląd Kulturalny”. Volgens Schaff is het communisme in zijn ideologische strijd met het Westen verzwakt door een onnodig vasthouden aan de dictatoriale methoden. Hij betoogt, dat de langzame groei van de volksinvloed in de communistische landen en de daarmee samenhangende beperking van de individuele vrijheid de kapitalistische landen een voorsprong verschaft en deze laatste een belangrijke propagandistische troef in handen geeft.

Prof. Schaff heeft reeds meer de nodige opschudding in Polen veroorzaakt. Zo waagde hij het in het voorjaar de vraag te stellen of het

1. In Nederlandse vertaling verscheen van hem „Wie volgt naar het Paradijs” en „De achtste dag van de week”. (N.V. de Arbeiderspers)

marxisme niet steriel is geworden en zonder enige betekenis voor de gewone man. In zijn nieuwe artikelen verdedigt hij zich niet alleen tegen allerlei beschuldigingen, maar pleit bovendien voor een (zoals hij dit noemt) „socialistisch humanisme”, dat de menselijke gevoelens niet opoffert aan de politiek. Hij komt tot de erkenning, dat het vrijheidsprobleem en ook de christelijke en gandhiaanse ethiek, welke liefde en goedheid als absolute normen erkent, ernstige belemmeringen vormen voor de communistische filosofen. Ook al meent prof. Schaff als communist, dat individuele verlangens dienen te worden achtergesteld bij het staatsbelang, toch waarschuwt hij voor overspanning op dit gebied. Hij meent dat in de eerste periode van de proletarische revolutie dwangmethoden onontkoombaar zijn, maar anderzijds is hij van oordeel, dat deze onderdrukking van de vrijheid zijn grenzen moet hebben en bovendien tot een bepaalde tijd beperkt moet blijven. Anders dreigt het gevaar, dat een autonome macht de mensen blijvend gaat knechten, hetgeen kan leiden tot „dwalingen” zoals onder Stalin.

De communistische maatschappij kan naar de mening van prof. Schaff de kapitalistische vrijheidsbeloften het best van hun kracht beroven door zelf méér vrijheid te verlenen. Hij schrijft: „Het is uiterst belangrijk de activiteit van de partijleden te vergroten door hen sociale activiteiten te laten ontplooiën en beslissingen te laten nemen, het democratisch element in het systeem van democratisch centralisme te versterken, de kracht van de organisatie te verhogen en de strijd aan te binden tegen alle symptomen van bureaucratie en van scheiding tussen het bestuursapparaat en de massa.”

Twee aantekeningen

Twee aantekeningen zou ik hierbij willen maken. Allereerst moet er op gewezen worden, dat waar Schaff spreekt over een nieuw „socialistisch humanisme” hij toch niet zó ver van het „marxisme” (what is in a name?) staat als men wellicht zou denken. Juist het humanisme en ook het humanitairisme heeft in het werk van de jonge (en nog „idealistische” Marx) een veel grotere plaats dan de ontwikkeling van het latere marxisme (zeker in zijn Russische vorm) zou doen vermoeden.

Verder rijst de vraag of de eis van grotere vrijheid, welke prof. Schaff stelt, niet het begin van het einde zou zijn van het Russische totalitarisme, dat zichzelf zo graag en al te gemakkelijk beschouwt als het „zuivere” marxisme. Tot op heden heeft men steeds hetzelfde standpunt gehuldigd als Bismarck, die meende: „Die Freiheit ist ein Luxus, den sich nicht jedermann gestatten kann”. Vrijheid is geen op zichzelf staand doel zonder verband met de gehele economische, politieke en culturele samenhang en ontwikkeling van een maatschappij.

Voor vrijheid moeten bepaalde voorwaarden aanwezig zijn. Fromm heeft het in zijn bekende werk „De angst voor vrijheid” aldus gezegd: „De overwinning van de vrijheid is alleen mogelijk, indien de democratie zich ontwikkelt tot een maatschappij, waarin de individu, zijn groei en geluk, het doel en de zin der cultuur vormt, waarin het leven geen rechtvaardiging door succes of iets anders behoeft en waarin de individu niet ondergeschikt is aan of gehanteerd wordt door enige macht buiten hem zelf, onverschillig of het hierbij om de Staat of om de economische tredmolen gaat.” Het lijkt een utopistisch antwoord aan de totalitaire staat, dat Fromm hier geeft. Doch het is in feite aanzienlijk minder utopisch dan de programma's en de leuzen, die men achter het ijzeren gordijn verkondigt. De roep om grotere vrijheid, die wij beluisteren bij Adam Schaff is geen willekeurige

programmapunt, maar een eis, die vraagt om een volledige maatschappelijke vernieuwing en een breuk met het collectivisme, zoals dit tot nu toe werd gehuldigd.

Menselijke emancipatie

Het lijkt paradoxaal, dat, gezien de verering voor Marx in Oost-Europa en gezien de daar gevoerde politiek, het juist Marx geweest is, die heeft willen aantonen, dat de geschiedenis een proces is, waarin vrijheid en „menschelijke Emanzipation” in het leven der volken een steeds grotere rol gaan spelen. Verschillende filosofen en ik denk hierbij in de eerste plaats aan de Russische(!) denker Bjerdjajew², hebben gewezen op de vrijheidsdrang als onuitroeibaar kenmerk van de menselijke geest. Bjerdjajew zegt: „Scheppend leven stelt altijd geestelijke vrijheid voorop; het is een openbaar maken van deze vrijheid... De ontkenning der vrijheid is verminking van de menselijke individualiteit, is uitblussen van het geestelijk leven van de mens. De menselijke individualiteit stelt zich er tegen te weer, wanneer zij in een automaat moet worden veranderd.” („Vrijheid en Geest”, pag. 178)

De mens onderscheidt zich van zijn mededieren vooral door het in hem levend besef van vrijheid. De planten- en dierenwereld kent geen geschiedenis van samenlevingen, zoals de mens die kent, geen vooruitgang in de mogelijkheden van individuele zelfverwerkelijking, derhalve geen vrijheid. Dit kan aanleiding zijn tot een optimistische visie op de mens en zijn geschiedenis, zoals bij Friedrich Rückert in zijn „Die Weisheit der Brahmanen” (1839), waarin deze er op wijst, dat de mens en ook de menselijke samenleving zich voortdurend vernieuwen, terwijl de natuur om hem steeds dezelfde blijft. Alle pogingen van dictaturen om de menselijke samenleving te reduceren tot een in alle onderdelen gereglementeerde mierenhoop of „an animal farm” (Orwell) zullen op den duur dan ook schipbreuk lijden. Rückert heeft het op zijn wijze gezegd:

„Die Freiheit ist im Kampf mit der Nothwendigkeit,
Geendet nicht, doch schon entschieden ist der Streit.

Denn nie wird die Natur mehr stärker als sie war,
Doch stärker wird der Mensch und wird es immerdar.

Und so bleibt die Natur wie Adler selbst und Leue,
Die alte, doch der Mensch der immer jung' und neue.”

Ja „stärker wird der Mensch”, sterker óók in zijn mogelijkheden tot zelfvernietiging door een zich razend snel ontwikkelende techniek. Wij weten dat vrijheid in onze tijd een doel is, dat eerst thans voor velen bereikbaar schijnt, maar anderzijds beseffen wij ook, dat vrijheid een cultuurgood is dat juist nu in deze wereld van collectivisme en technocratie, met zijn politieke machtsmiddelen, met alle mogelijkheden tot communicatie en indoctrinatie, voortdurend wordt bedreigd. Vrijheid wordt door velen als een gevaar gezien, omdat vrijheid ook méér verantwoordelijkheid kan betekenen en daarom méér leed. Daarom wijst Dostojewsky's Groot-Inquisiteur uit „De Broeders Karamazow” de vrijheid af. Maar, ondanks dit alles blijft het besef levend, dat vrijheid een onuitroeibaar menselijk verlangen is zonder welke geen echte menselijkheid mogelijk is. Daarvan was het ongewone geluid, dat wij uit Polen vernamen, een nieuwe bevestiging.

P. Krug

2. Bjerdjajew 1874-1948, sinds 1922 als emigrant voornamelijk in Parijs. Hij was een ondogmatisch christelijk denker, die in het autoriteitsgeloof een voortdurende bedreiging voor de menselijke vrijheid zag.

Stijlmijmerij

Wanneer ik in 's-Hertogenbosch ben, dan geldt mijn eerste bezoek altijd de kathedrale basiliek de Sint Jan. Dit machtige bouwwerk uit de middeleeuwen bevat zoveel moois, dat er bij elk bezoek weer wat nieuws is te zien en het oude, dat je dacht wel te kennen, dikwijls letterlijk en figuurlijk in een heel ander licht komt te staan.

Een kerk is een heilige plaats, gebouwd om de godheid, die men vereert, te aanbidden. Voor wie niet in die godheid gelooft wordt die plaats weliswaar ontdaan van zijn heiligheid, van zijn mystiek, maar niet van zijn schoonheid, zijn grootsheid en zelfs van zijn wijding.

De niet-gelovige kan het kerkgebouw niet zien zoals de gelovige het ziet, maar daarom kan hij juist veel meer zien. Hij wordt niet geremd door een gevoel van ontzag en niet zelden van angst voor de ongeziene, die binnen de kerkmuren zijn woonplaats heet te hebben. Hij kan vrij rondkijken, vergelijken en beoordelen, zonder dat hij ook maar een ogenblik de indruk

krijgt met iets heiligschennends bezig te zijn. Waarbij hij vanzelfsprekend het normale fatsoen in acht neemt en zich er wel voor wacht de gelovige te kwetsen.

Wanneer wij zo een kerk of kathedraal bezien, dan komen wij uiteraard tot andere waardeoordelen dan de kerkse mens. Deze ziet in eerste instantie het huis Gods, gene ziet een gebouw dat kan zijn somber en doods, strak en voornaam, kunstzinnig, verheven, groots of nietszeggend. Maar voor de Sint Jan weet ik maar één kwalificatie: die is blij! Die is één laaiende uitbarsting van vreugde, spontaneïteit, strijd lust, spot en zelfspot en zelfs van verdraagzaamheid, allemaal eigenschappen, die ik op deze plaats al eens heb genoemd als onmisbaar voor een humanistische stijl. Ik zei „zelfs” van verdraagzaamheid, omdat een gelovig mens – nog altijd per definitie – een onverdraagzaam mens heet te zijn. Ik ben zo vrij aan de juistheid van deze stelling te twijfelen. Want als ik op het grote plein voor de Sint Jan sta en ik zie

daar op de luchtbogen en pinakels broederlijk naast elkaar zitten de edelman en de kermisklant, de heilige en de drinkebroer, de leegloper en de bouwmeester, de priester en de duivel, dan zie ik aan de gezichten dat zij elkaar de plaats die zij innemen best gunnen en dat niemand zich verheven voelt boven zijn buurman. Zij laten duidelijk zien, dat zij samen de gemeenschap vormen en dat een ieder daarin zijn eigen plaats heeft. Dit dan als tegenhanger van de kettervervolgingen, die mij ongetwijfeld door deze of gene lezer wel weer onder de aandacht zullen worden gebracht.

Naast de verdraagzaamheid de vreugde: hoor hoe die stenen muzikanten met hun trommen, bekkens, fluiten en ander speeltuig hun blijmoedigheid letterlijk van de daken jubelen.

En zie de zelfspot, uitgebeeld in het snijwerk aan de koorbanken: de kerkvorsten die te groot zijn om de eenvoudige kerk binnen te gaan en de zanger, die tijdens de misgezangen schalks lonkt naar een meisje in de knielbank.

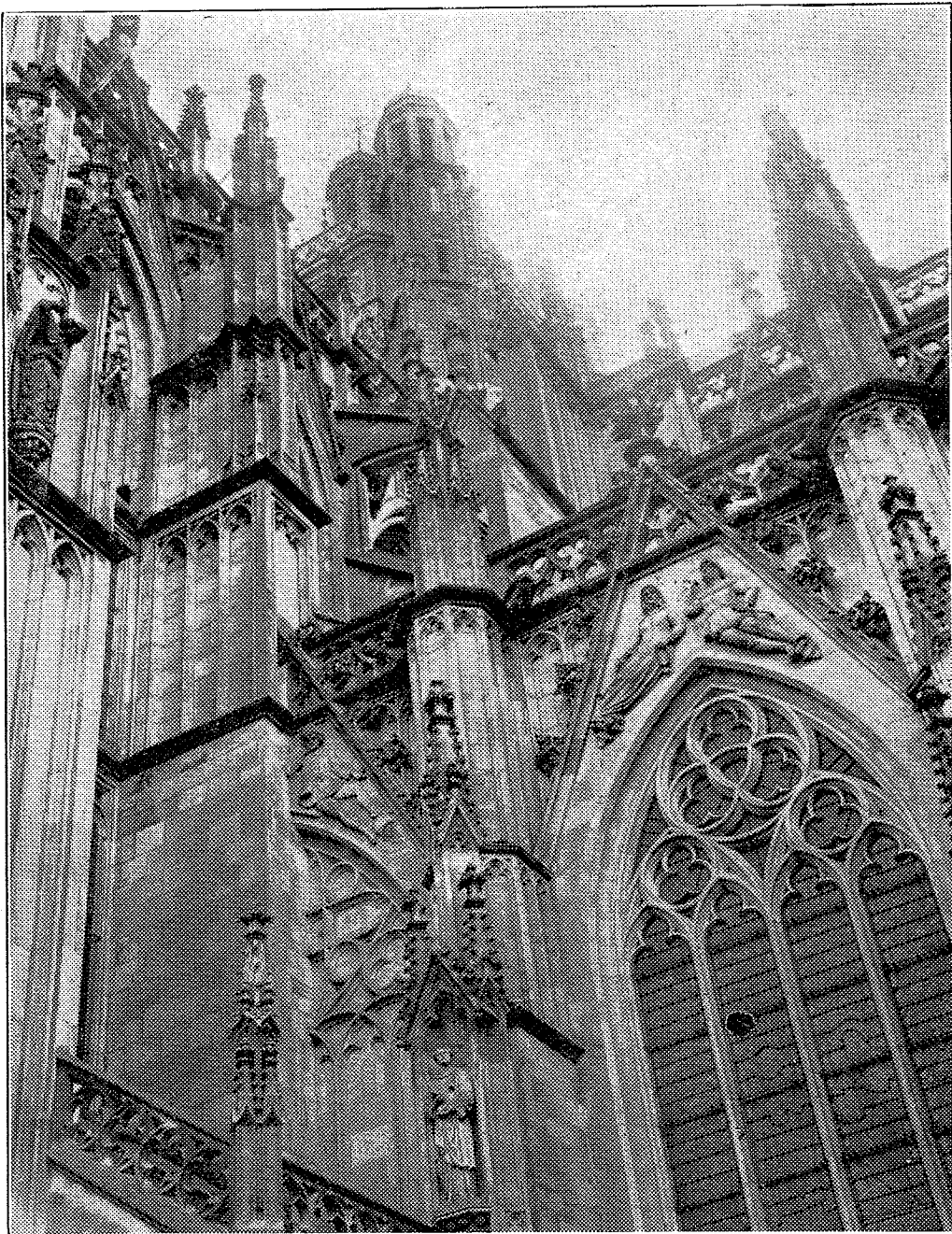
Spontaan waren ze ook: de bouwopzichter, die vol minachting het door zijn vrouw gebrachte prakje eten van de steiger schopte, omdat hij erwt en geen kost vond „voor eenen man, die daags een braspenninck verdienen kan”, zag zichzelf enige tijd later in zandsteen uitgehakt boven een der raambogen prijken. En een proefstuk van een beeldhouwer, het zg. gedraaide baldakijn, dat wat vorm betreft eigenlijk buiten de strakke omhoogstrevende lijnen van het kerschip valt, werd zonder bezwaren geaccepteerd en prompt aan een van de hoofdpijlers geplaatst.

En ten slotte de strijd lust: die vindt men binnen en buiten in alle vormen. Er wordt een behoorlijk stukje gevochten, zowel met het zwaard als met het woord.

Ja, men wist toen wel wat leven was en men bezat het vermogen om dit leven in een eigen stijl tot uitdrukking te brengen.

Wij, twintigste eeuwse humanisten, wij bouwen geen kathedralen, misschien beter gezegd nog niet. Als wij onze levensvreugd, spontaneïteit, spotlust, strijdvaardigheid en verdraagzaamheid willen manifesteren, dan ontbreekt ons vooralsnog de mogelijkheid om zulks te doen in beelden, schilderijen, mozaïeken of glas-in-lood. Maar daarom behoeven we nog niet te gaan zitten wachten tot het moment waarop het spaarvarken voor het eigen gebouw (die zijn er!) vet genoeg is om voor het gestelde doel te sneven. We kunnen ons best op andere wijzen uitleven, in onze bijeenkomsten, in de omgangsvormen, in het gesproken en geschreven woord, in ons contact met de anderen. Dan bouwen we aan een eigen humanistische stijl, zonder dat er één steen aan te pas komt.

Styliet

Lezingen voor de radio

25 februari, 9.45 uur (VARA): P. Spigt: „De bedoelingen van Multatuli”.

4 maart, 9.45 u. (VARA): prof. Libbe van der Wal „En wat zegt een humanist ervan?”.

11 maart, 9.45 uur (VARA): dr. J. P. van Praag: „Heeft het leven zin?”

U kunt zich op de wekelijks verschijnende teksten van de lezingen abonneren door overschrijving van f 4,- per jaar op giro no. 58 t.n.v. de Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Voor leden van de luisterkring f 3,- per jaar. Losse nummers f 0,25.

In en Om

het Humanistisch Verbond

Mededelingen voor de leden / no. 1

Het inspirerende voorbeeld

We doen al enkele jaren ons best, om aan elk experiment dat we in onze gemeenschappen kunnen ontdekken, zoveel mogelijk bekendheid te geven. Uit ervaring weten we, dat onze bestuurders dankbaar zijn voor iedere tip en graag eens wat meer variatie in hun programma's willen brengen. Zo langzamerhand heeft de praktijk ons wel geleerd, dat niet ieder lid genoeg heeft aan een zondagmorgenbijeenkomst één keer per maand en dat er allerlei wensen leven, dikwijls vaag, die op de een of andere manier verwezenlijkt moeten worden.

Het is ook geen onbekend feit meer, dat er velen zijn die min of meer teleurgesteld zijn in hun verwachtingen en dan het Verbond de rug toe keren. Dat is voor beide partijen een te betreuren zaak, zowel voor het betreffende lid, dat toch met overtuiging zich bij het Verbond heeft aangesloten en voor het bestuur, dat niet begrijpt, waarom iemand verdwijnt terwijl toch van alles gedaan wordt om tot een goed gemeenschapsleven te komen.

We hebben de indruk, dat er iets van dat vanzelfsprekende optimisme aan het verdwijnen is en er begrip ontstaat voor de veelheid van wensen en verlangens die onder de leden leven. Het is opmerkelijk, dat met graagte voorbeelden worden nagevolgd, met allerlei variaties overigens, die elders zijn geprobeerd en blijken te zijn aangeslagen.

Wie met belangstelling de berichten uit de gemeenschappen leest, komt tot de ontdekking, dat er van alles aan de gang is. We denken hierbij niet in de eerste plaats aan de uitbreiding van het contactbezoek, dat steeds meer als dringende noodzaak gezien wordt, maar aan dingen, die veel meer een experimenteel karakter dragen. Toen men in een Amsterdamse gemeenschap enkele jaren geleden de groep „veertig onder de veertig” stichtte en op die manier jongere leden bijeen bracht, is dat niet onopgemerkt gebleven. Thans zijn er al verschillende, uiteraard grotere, gemeenschappen, waar men een dergelijke groep kent of pogingen doet er een te vormen.

Hetzelfde verschijnsel zien we met de gespreksgroepen, een vaste kern van leden, die regelmatig bijeenkomen om met elkaar een gesprek te hebben over vragen die hen bezighouden. In 't begin nog wat aarzelend, zelfs hier en daar afwijzend omdat men bang was voor een soort selectie, die andere leden uitsloot, maar nu in tal van gemeenschappen als een instituut aanvaard en met succes aan het werk. Het is nog niet overal doorgedrongen, er bestaan nog vele misverstanden, men zoekt dikwijls nog naar de juiste vorm, maar afwijzend staat men er niet meer tegenover.

Op vele plaatsen kent men ook de bijeenkomsten, soms in de morgenuren, soms 's middags, van vrouwelijke leden. Er zijn gemeenschappen die er beslist niet aanwillen, en het verzet komt dan meestal van de vrouwelijke bestuurders. Het is niet onbegrijpelijk, maar in de praktijk blijken er toch vele vrouwen en niet alleen ouderen te zijn, die dergelijke ontmoetingen buitengewoon

plezierig vinden. De angst voor het naaikransje, ook weer zo'n remming die we vanuit onze jeugd of uit de literatuur meeslepen, schijnt dus hier en daar te zijn overwonnen.

Het is duidelijk, dat we nog op allerlei gebied aan het zoeken zijn naar wat we een eigen stijl zouden kunnen noemen. Hoe die humanistische stijl er in concreto uit zal zien, is nog niet helemaal duidelijk, maar naar onze mening zal dat pas kunnen blijken, als we van alles proberen. Ook proberen, ondanks het feit, dat diezelfde proefnemingen in andere kringen plaats vinden. We behoeven als humanist beslist niet als ideaal te stellen, dat we in elk opzicht van onze medemensen verschillen, dat is al een biologische onmogelijkheid. Maar wat we wel kunnen en eigenlijk als moderne mensen moeten doen, is voortdurend op zoek zijn naar methoden, waarmee we beter tot uitdrukking kunnen brengen wat ons bezielt.

Als we niet tevreden zijn met wat we hebben, moeten we het op een andere manier aanpakken. En het is verheugend te zien, dat onze bestuurders en alle anderen die op de een of andere wijze een taak in ons Verbond vervullen, bezig zijn andere wegen te gaan als de oude niet tot het beoogde resultaat blijken te leiden.

Elders in dit blad hebben we een uitspraak aangehaald van pater Engelen, die over het moderne georganiseerde humanisme spreekt als over een beweging, welke een dynamisch karakter vertoont en zich voortdurend wijzigt. Nu weten we wel, dat hij daarbij niet het oog heeft op wat er zich in de intimiteit van de gemeenschap afspeelt, maar in die gemeenschappen wordt al te vaak vergeten, dat ook daar wordt uitgemaakt, wat de humanistische beweging in haar geheel betekent. Voor menig lid is het humanisme dat, wat hij er in zijn directe omgeving van ziet. En het zijn die mensen die ons teleurgesteld de rug toekeren, omdat er aan hun wensen en verlangens geen aandacht werd besteed.

Daarom is het een verheugend verschijnsel, dat er steeds meer gepoogd wordt nieuwe dingen te ondernemen en van elkanders ervaringen te leren. Als men in Leiden op een geheel nieuwe wijze een aantal bezinningsbijeenkomsten heeft opgezet en daarmee succes blijkt te hebben, is het verstandig voor wie daartoe in de gelegenheid is dat eens te gaan bekijken en er in zijn eigen gemeenschap zijn voordeel mee te doen. En het is ook toe te juichen, dat in ons blad Kader van dergelijke dingen melding gemaakt wordt, zodat onze functionarissen er van op de hoogte zijn.

Waarmee we tenslotte maar willen zeggen, dat we het experiment niet moeten schuwen en kunnen constateren, dat vele gemeenschappen gelukkig geïnspireerd worden door de voorbeelden van anderen.

Th. P.

Maart voor het Steunfonds

Verleden jaar bestond het Humanistisch Verbond vijftien jaar. Ter gelegenheid daarvan bracht het Steunfonds in februari van dat jaar ruim f 25.000,- bijeen. Met dit voorbeeld voor ogen besloot het bestuur van het Fonds in den vervolge gedurende één maand per jaar op de leden en geestverwanten van het Verbond een bijzonder beroep te doen. **Wij kozen de maand maart.**

In die maand ontvangt u enkele mededelingen van het Steunfonds. Daarin vragen wij, net als verleden jaar een bijdrage. Laat die oproepen niet onbeantwoord en werk ermee in de kring van vrienden en kennissen. Ditmaal geen f 25.000,-, maar een tweemaal zo groot bedrag. **Geef in maart; geef zoveel u kunt missen.**

Uw geld wordt goed besteed. Zie onze verantwoording over 1961.

Binnengekomen giften . . .	f 74.343,43
Af aan kosten	„ 3.114,72

	f 71.228,71
Rente over 1960	„ 341,27
Saldo van 1960	„ 1.517,15

	f 73.087,13
Overgemaakt naar	
Humanistisch Verbond . . .	„ 50.000,—
Nog af te dragen	p.m.

Saldo per 1-1-'62	f 23.087,13
-----------------------------	-------------

Voor het eerst kon het Steunfonds de kosten van het praktische werk voor honderd procent dekken en bovendien een bedrag ter beschikking houden voor uitbreiding van het werk. Hopelijk hoort u daarover in 1962 meer. Een belangrijk stuk werk is in ieder geval veilig gesteld, terwijl de opbrengst uit contributies nu volledig voor het andere belangrijke Verbondswerk kan worden gebruikt. Het nieuwe jaar zette goed in **In januari ontving het Steunfonds niet minder dan f 9.669,65.** Het afgelopen jaar was goed; u zorgt er toch mede voor dat 1962 nog beter wordt?

Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme te Amersfoort; giro 6168

Humanisme en opvoeding

In 1950 werd onder bovenstaande titel door het Humanistisch Verbond een rapport uitgegeven, dat door een commissie, die daartoe door het hoofdbestuur was benoemd, was samengesteld. Deze commissie had als taak, om aan te geven, waar en in hoeverre de humanistische levensbeschouwing op het terrein van opvoeding en onderwijs een eigen zienswijze, interpretatie of formulering vereiste of mogelijk maakte.

Na ruim tien jaar, nu inmiddels dit rapport is uitverkocht, is er een tweede druk verschenen, die de oorspronkelijke tekst op de voet volgt. Er zijn echter wijzigingen en aanvullingen in aangebracht, waarvoor de commissie niet meer verantwoordelijk gesteld kan worden.

Aan de uiteenzettingen ligt de gedachte ten grondslag, dat er een innige samenhang bestaat tussen het levensinzicht van de opvoeder en zijn meningen en handelingen op opvoedkundig terrein. De pedagogiek immers houdt zich bezig met een praktijk, waarbinnen een nauwe samenhang bestaat tussen zijn en behoren. Deze verhouding openbaart zich echter niet bij elk onderdeel even duidelijk. Daarom komen in het boekje die gebieden aan de orde, waar de samenhang duidelijk is.

De volgende onderwerpen vormen achtereenvolgens een onderwerp van bespreking: 1. opvoedingsideaal; 2. inhoud van de opvoeding; 3. opvoedingsmiddelen; 4. opvoeding in het gezin; 5. opvoeding in de school; 6. opvoeding in het „derde” milieu. Het spreekt vanzelf dat het humanisme ook een sociaal-pedagogische functie

ten aanzien van volwassenen vervult, doch voor de behandeling daarvan zou het terrein in deze studie te zeer worden uitgebreid en zou ook allerlei binnen de gezichtskring komen dat moeilijk onder de titel „opvoeding” zou zijn samen te vatten.

De bewustmaking van de humanistische idee wekt steeds weer het verlangen op in de verhouding tot de ander, dus ook tot het kind, onze meest fundamentele gedachten en gevoelens te verwerkelijken. Met een vaag verlangen van de zijde van de opvoeder is het kind echter niet gebaat. Opvoeding vraagt, theoretisch, een scherp formuleren van inzichten en, praktisch, een bij deze inzichten aansluitende mogelijkheid tot doelbewust handelen. Daarom is nadere bezinning op de rol, die de levensbeschouwing in de opvoeding speelt, onontbeerlijk.

Het is zeer wel mogelijk, dat anderen, uitgaande van hun levensbeschouwing, tot dezelfde of soortgelijke conclusies zouden komen, als in het boekje „Humanisme en opvoeding” zijn uiteengezet. Des te beter, het humanisme eist geen opvoedkundige monopolie voor zich op. Maar dat ontslaat de humanist niet van de plicht om aan te geven hoe hij, op grond van zijn levensovertuiging, meent zijn opvoedkundig streven vorm te moeten geven.

Vermelden we tenslotte, dat deze uitgave verkrijgbaar is bij het Centraal Bureau van het Humanistisch Verbond te Utrecht, Oudegracht 152 voor de prijs van f 0,95.

Een belangrijke publicatie

Misschien herinnert men zich nog, dat in november 1960 de Nijmeegse Wijsgerige Faculteitsvereniging Thaumasia een serie lezingen heeft georganiseerd over het moderne niet-godsdienstige humanisme. Als inleiders zijn daarbij opgetreden resp. Prof. W. Banning, Dr. H. Bongers, Dr. J. P. van Praag, Prof. P. van Stempvoort en Prof. E. Schillebeeckx.

Niet alleen dat die lezingen stuk voor stuk belangrijk waren om hun inhoud, maar ook het feit, dat een katholieke studentenvereniging daartoe het initiatief heeft genomen, was opvallend. De stuwende kracht hierbij was de in onze kringen niet onbekende pater W. Engelen. Hij is het ook, die het boek, dat nu deze lezingen bevat inleidt en er een uitvoerig hoofdstuk in heeft geschreven over de organisatie van het moderne humanisme, landelijk zowel als internationaal.

We zouden elk lid aanbevelen deze publicatie eens door te lezen, al was het alleen om het laatste hoofdstuk, dat een zeer grote kennis van

het Verbond en zijn zusterorganisaties bewijst. Pater Engelen kent onze uitgaven zeer goed en heeft jaarverslagen en congresnotulen zorgvuldig bestudeerd. Maar hij zegt van onze beweging, in zijn inleiding:

„Het (hoofdstuk) is geschreven in het besef, dat de inhoud ervan – hoewel bijgewerkt met de laatste ter beschikking staande gegevens tot op het moment van het ter perse gaan – reeds bij het verschijnen van dit boek symptomen van veroudering zal vertonen. Het geeft dan ook niet meer dan een momentopname, een dwarsdoorsnede in de snelle, dynamische ontwikkeling die zowel het Nederlandse als het internationale humanisme ook in organisatorisch opzicht kenmerken.”

Met dit compliment mogen we, dunkt ons, tevreden zijn. Vandaar dan ook, dat we lezing en bespreking sterk aanraden. Het boekje is in de boekhandel verkrijgbaar. De titel is: Modern niet-godsdienstig humanisme. Uitgever is Dekker en Van de Vegt te Nijmegen.

Internationaal nieuws

Het Belgisch Humanistisch Verbond bestaat binnenkort 10 jaar en dat zal feestelijk worden gevierd. Vanzelfsprekend zal daar ook een afvaardiging van Nederland aanwezig zijn. Wat er allemaal gaat gebeuren, weten we op dit ogenblik nog niet, maar t.z.t. krijgt u wel een verslag.

De belangstelling voor het derde congres in Oslo in de eerste week van augustus blijkt nu al zeer groot te zijn. Uit alle hoeken van de wereld komen bij het bureau van de Internationale in Utrecht vragen om inlichtingen. Onze Amerikaanse vrienden hebben al een vliegtuig gecharterd en het zullen er misschien nog wel meer worden.

Het om de drie maanden verschijnende blad van de Internationale, dat tot nu toe onder de naam „Information Bulletin” verscheen, is zowel van naam als van uiterlijk veranderd. Het heet nu „International Humanism”, is groter van formaat en heeft ook een nieuw jasje gekregen.

„De Ark” in 1962

Het afgelopen jaar heeft in het teken gestaan van de restauratie van „De Ark”. Dit is nu achter de rug. Een geheel gerestaureerde Ark staat gereed om u een goede gelegenheid te bieden de vakantie prettig door te brengen. Het zal een ieder opvallen, dat met de altijd nog beperkte middelen is gewoekerd en dat men hiermede zeer goede resultaten heeft bereikt. Alle hulde hiervoor aan de beheerder en de overige leden van het personeel.

Het woord is nu aan de leden van het Verbond. Is het waar, zo vragen wij ons af, dat men een eigen vakantie-oord op prijs stelt en dat men voor een volledige bezetting zorgdraagt. Dit laatste is nodig, om het behoud van „De Ark” te verzekeren. Tegenover de hoger geworden prijs staat, dat er geen andere organisaties zullen zijn, zoals het vorig jaar een Amsterdams Vervoerbedrijf, die eigen groepen personeel op „De Ark” hun vakantie laten doorbrengen. Neen, het zijn allen individuele gasten van „De Ark” zelf.

Reeds thans komen vele aanvragen binnen en de bespreking is in volle gang. Zo u – leden – eveneens aanwezig wilt zijn, wacht niet te lang, maar reserveer uw plaats.

Even een kaartje naar „De Ark”, Belvédèrelaan 14, Nunspeet of telefonisch onder nummer 03412-2404 en u ontvangt alle gewenste inlichtingen. Reeds nu – een prettige vakantie.

Landdag Socrates

Onze wetenschappelijke stichting Socrates houdt ditmaal haar gebruikelijke voorjaarslanddag niet in Amersfoort, maar in „De Tempel” te Over-schie. De beide thema's van het internationale congres, resp. „Naar de volwassen persoonlijkheid” en „Naar vrijheid in een georganiseerde samenleving” zullen het onderwerp van gesprek zijn en ingeleid worden door de heren Thoenes en Ten Have. Beide inleidingen zullen in Reken-schap gepubliceerd worden.

Eigen huis in Brunssum

Onze vrienden in de mijnstreek krijgen de beschikking over een eigen huis. Door toevallige omstandigheden kwam een gebouw vrij, dat in gebruik is geweest bij de vakbondsjeugd, maar waarvoor geen emplot meer was. Liefhebbers waren er genoeg, maar de gemeenschap van het Verbond heeft er, met steun van het hoofdbestuur, beslag op weten te leggen.

Er is ook nog een geschiedenis aan verbonden. Vóór de oorlog hebben leden van de toenmalige A.J.C. het zelf gebouwd en enkelen van hen zijn thans de mensen waarop het Verbond in het zuiden steunt. Ze zijn inmiddels ook een dagje ouder geworden, maar dat gebouwtje, dat na de oorlog opnieuw moest worden opgetrokken, omdat het tijdens de bezetting met de grond was gelijk gemaakt, ligt hen uit de aard der zaak na aan het hart. Met man en macht gaat men het nu weer opknappen en moderniseren en dan hebben we het tweede eigen huis in Nederland. Er kunnen ongeveer 50 mensen bijeenkomen; het is voorzien van een keukentje en het zal ongetwijfeld druk gebruikt worden.

Over enkele maanden gaan we het een beetje feestelijk openen en wie in zijn vakantie in de buurt komt, moet er maar eens een kijkje gaan nemen. Als voorproefje hierbij een foto.

Het Hoofdbestuur besprak...

in zijn vergadering van 27 januari 1962 de stand van het ledental per eind 1961. Er is wederom een kleine vooruitgang te constateren, al is deze toch beneden de verwachtingen gebleven. Het knelpunt blijft nog steeds het bedanken, waarvan het H.B. meent, dat het door meer aandacht aan elk lid afzonderlijk zeker belangrijk zou zijn terug te brengen. Een opmerkelijk feit is, dat wie zich als lid aanmeldt, een hogere contributie betaalt, dan voorheen.

Het H.B. hechtte zijn goedkeuring aan de aankoop van een verenigingsgebouw in Brunssum, waarvoor een afzonderlijke stichting in het leven zal worden geroepen. Onze gemeenschap aldaar zal het gebouw gebruiken en exploiteren.

Met grote waardering werd kennis genomen van het eindresultaat, dat door de Stichting Praktisch Humanisme in 1961 werd behaald en dat het indrukwekkende bedrag van f 71.228,71, na aftrek van de gemaakte kosten opleverde. Aan het bestuur van de Stichting en in het bijzonder aan de secretaris-penningmeester Pols werd een dankbetuiging gezonden.

Uit een tussentijds verslag van de Correspondentiekering voor huwelijkscontacten bleek duidelijk, dat deze nieuwe instelling in een behoefte voorziet. Het aantal aanvragen van de inlichtende brochure overtreft alle verwachtingen, hetgeen, hoe verheugend op zichzelf ook, een zeer zware belasting meebrengt voor hen, die als vrijwilligers het werk moeten doen.

Onze sympathisanten

Zonder dat hier van een eigenlijke intensieve actie sprake is, zijn de resultaten tot op heden heel bevredigend. We naderen het getal van 800 en er komen iedere dag aanmeldingen binnen.

Tot ons genoegen hebben we in verschillende gemeenschapsbladen kunnen lezen, dat de leden worden opgewekt in hun omgeving eens naar mensen uit te kijken, die voor het sympathisant-schap in aanmerking komen en hen dan een kaart ter hand te stellen. Dat dit wel wat oplevert, bewijst het succes in Leiden, waar in een bepaalde buurt enkele dames zich hebben ingespanden, met als gevolg dat deze gemeenschap al meer dan 30 inschrijvingen heeft.

Het schijnt overigens nog niet helemaal duidelijk voor iedereen te zijn, dat men wel van sympathisant ter zijner tijd kan overschakelen

Van de Directie van de Nederlandse Spoorwegen was een dankbetuiging ontvangen voor de verleende bijstand aan nabestaanden bij het spoorwegongeluk in Harmelen. Ook de herdenkingsbijeenkomst, die op korte termijn door de gemeenschap Utrecht in het Erasmushuis was gehouden, stelde men bijzonder op prijs.

Het H.B. besprak verder een nota van de organisatie-secretaris over de toestand van de gemeenschappen, waarbij geconstateerd kon worden, dat zich overal verheugende verschijnselen van activiteit en ontplooiing van initiatieven voordoen. Toch blijft in enkele, kleine gemeenschappen de situatie zorgwekkend en moest o.a. het besluit worden genomen, de gemeenschappen De Kanaalstreek en Terschelling op te heffen en over te dragen aan de zorgen van de betreffende gewesten.

In verband met het a.s. internationale congres in Oslo benoemde het H.B. hiervoor enkele afgevaardigden en hechtte zijn goedkeuring aan de bijwoning daarvan van enige functionarissen, die zitting hebben in de verschillende werkgroepen. Tevens werd uitvoerig gediscussieerd over een nota van de secretaris van de Internationale Blackham t.a.v. de internationale situatie en de nucleaire wapenepening. Het H.B. gaf enkele richtlijnen voor een eventuele verklaring, die wellicht op het congres ter tafel zal komen.

op het lidmaatschap, dat is n.l. de verwachting, maar niet omgekeerd. Het komt zelfs voor, dat leden er een sympathisantschap bij nemen onder het motto: ik voel zoveel voor het werk van het Verbond, dat ik het graag een tientje extra gun. We vinden dat natuurlijk zeer plezierig, maar het maakt de zaak administratief nogal ingewikkeld. Laat men in zo'n geval liever zijn contributie verhogen of een gift zenden aan de Stichting Steunfonds Praktisch Humanisme te Amersfoort, gironummer 6168.

We hebben geen enkele voorstelling, hoeveel sympathisanten we zullen krijgen. Maar we dachten wel, dat het er heel wat kunnen zijn en dat de leden, indien ze dat willen, er wel wat aan kunnen doen.

Zomerplannen Humanistische Jongeren Gemeenschap

De H.J.G. organiseert in 1962 een tweetal zomerkampen, welke in Luxemburg gehouden zullen worden. Het eerste kamp van zaterdag 28 juli tot en met zondag 5 augustus en het tweede kamp van zaterdag 4 augustus tot en met zondag 11 augustus. Dit zijn tentenkampen. Behalve wandelen, zwemmen, luiëren, etc. staan er ook een aantal discussies op het programma.

De prijs bedraagt f 37,50 per persoon per kamp. Wij laten ook een bus naar onze kampen rijden; degenen die hier gebruik van willen maken betalen f 35,- (heen en terug).

Inlichtingen kan men verkrijgen bij Olof Lambeck, Graaf Aelbrechtlaan 45, Amstelveen (tel. 02964-4245), waar men zich ook kan opgeven.

Geen lid? Toch een band!

Maak uw vrienden sympathisant!

De vakantieplannen voor 1962 zijn hieronder aangegeven.

Hoe ver lijkt het nog als wij over vakantie spreken, maar hoe nodig is het om er reeds nu over te denken. Daarom noemen wij hieronder de thans bestaande plannen.

A. Buitenwerk commissie

Kinderkamp 10-12 jarigen

Onder leiding van de heer en mevrouw Wegelaar, Erasmusgracht 23 III, Amsterdam, tel. 020-83919, is er dit jaar weer een kamp voor 10-12 jarigen. Plaats en datum volgen in het komende nummer van „In en Om”.

Tentenkamp 13-15 jarigen

Twee kampen op Texel van maximaal 24 personen en wel van 31 juli-10 augustus en van 18 augustus tot 25 augustus.

Leiding P. van Soelen, de Genestetlaan 3, Bilt-hoven, tel. 03402-4468.

Inlichtingen en opgeven bij de leiding.

Familie tentenkamp

Ook voor gezinnen is er een tentenkamp n.l. 21 juli tot 28 juli op Texel. De leiding wordt nog later bekend gemaakt evenals de prijs. Voor tenten en kookmateriaal zal worden gezorgd. Voorlopige aanmeldingen worden graag genoteerd door het Centraal bureau, tel. 030-10163.

Zeilkamp

Van 4 tot 18 augustus is er wederom een zeilkamp op Langweer. Nadere gegevens volgen nog.

B. De H.J.B. (Hum. jeugdbeweging).

Voor 16-22 jarigen organiseert de H.J.B.:

1. Twee zeilkampen te Langweer en wel van 21-28 juli en van 18-25 augustus. Prijs f 50,- per week.
2. Een tentenkamp op Texel van 10-18 augustus. Prijs f 28,- per week. Inlichtingen en aanmelding bij: Jeanet Veenstra, Zocherstraat 62 II, Amsterdam, tel. 020-123135.

C. Humanistische Jeugd Gemeenschap

De H.J.G. heeft twee zomerkampen in Luxemburg. Leeftijd 18-30 jaar.

Alle informaties hierover verstrekt Olaf Lambeck, Graaf Aelbrechtlaan 45, Amstelveen. Tel. 02964-4245.

Naamsverandering gemeenschap

Het Hoofdbestuur heeft aan onze gemeenschap Appelscha toestemming gegeven, om de naam te wijzigen in Appelscha/Oosterwolde. Deze naamsverandering werd nodig geacht, omdat de oude naam Appelscha niet meer op de huidige situatie paste. De beide plaatsen behoren tot de gemeente Ooststellingwerf, die vele dorpen en buurtschappen omvat. Onze leden wonen zeer verspreid, maar tot voor enkele jaren woonden de meesten toch in Appelscha. Maar Oosterwolde trekt meer, doordat er wat industrie komt en nieuwe leden worden ook meestal in de laatste plaats gevonden.

Hoewel Ooststellingwerf tot de provincie Friesland behoort, blijft Appelscha/Oosterwolde bij ons gewest Drente aangesloten. De verbanden in dit deel van ons land maken dit noodzakelijk.

Nieuws uit de gemeenschappen

Onze gemeenschap *Velsen* heeft enkele weken geleden een gevoelig verlies geleden door het overlijden van de oud-secretaresse mej. Coppee. Ze is jarenlang lid van het bestuur geweest en de gemeenschap heeft zeer veel aan haar te danken, zodat het begrijpelijk is, dat men haar heengaan diep betreurt.

Een vondst vinden we de naam van het blad van *Apeldoorn*, n.l. Ons Wekkertje. Je moet er maar opkomen. De hoop is ook, dat het als een echte wekker zal fungeren en iedereen het zal horen. Bijzondere vermelding verdient ook nog het feit, dat het oudste lid onlangs zijn 91ste verjaardag heeft gevierd. Het is dr. Vrijburg, die nog steeds voor alles wat in de gemeenschap omgaat, grote belangstelling heeft.

Nijmegen meldt, dat in de plaatselijke pers opmerkelijk meer aandacht aan de lezingen en bijeenkomsten van het H.V. besteed wordt. Daaraan zal het feit, dat vorig jaar door de R.K. studentenvereniging Thaumasia een reeks van lezingen over het moderne humanisme georganiseerd zijn, wel niet vreemd zijn.

Het is wat vreemd, om het humanisme met de mode te verbinden. Maar *Hengelo* heeft er kans toe gezien, omdat men van de jaarwisselingsbijeenkomst een kolderavond heeft gemaakt, waarbij een modeshow niet ontbrak. En omdat de mannequins grotendeels ernstige mannen waren, van wie men veel zou verwachten, maar geen elegance, hebben de toeschouwers ziten hinneken van de lach.

Men had in *Laren/Blaricum*, dat altijd uitmunt door bijzondere ideeën, even tijd nodig om er aan te wennen, maar nu gaan de damesmiddagen toch een vaste plaats innemen. Deze Gooise gemeenschap is overigens een trekpleister voor de omgeving, als ze daar wat doen en dat is heel wat, is het meestal de moeite waard en anders dan anders.

Van *Rotterdam* komt de verheugende tijding, dat ook daar de onder-de-veertigers met plannen rondlopen. De eerste bijeenkomsten zijn al gehouden, waarbij ook niet-leden welkom waren.

In *Binding*, het blad van het gewest Zuid-Holland-Zuid, lezen we ook nog, dat *Vlaardingen* door een reeks van kleine advertenties de adressen van bestuur en raadsman bekend gaat maken. Bovendien wil men samen met Humanitas proberen, een huis te huren, dat een centrum van humanistische activiteiten zou kunnen worden. Veel succes!

Eindhoven heeft een Unesco-avond achter de rug. Een medewerker van deze wereldorganisatie heeft over doel en werk gesproken en er is een film gedraaid. Een goed idee, niet voor niets is de Humanistische Internationale bij de Unesco aangesloten en geeft daaraan haar steun.

Met enige trots vermeldt *Enschede*, dat er groei zit in het ledental. Nu is dat op meer plaatsen het geval, maar hier is wel enige reden tot vreugde, omdat de laatste jaren de zaak stil stond. Maar ook in het Oosten is er een kentering te bespeuren.

Ondanks het feit, dat de leden van onze gemeenschap *Nunspeet* over een grotere oppervlakte verspreid zijn dan in Amsterdam, slaagt men er wonderwel in het grootste deel regelmatig bij elkaar te krijgen. En de onderwerpen zijn altijd aantrekkelijk genoeg, terwijl men de ontmoeting op prijs stelt.

Beverwijk besteedt reeds enkele jaren bijzondere aandacht aan het II-mondprobleem, waar-

over deskundigen steeds nieuwe rapporten publiceren. Men heeft al enkele malen hierover een inleiding laten houden, terwijl men zorgt, dat de humanisten in allerlei commissies present zijn. Zo hoort het ook, we zijn geen vergeten groep meer en bereid onze verantwoordelijkheid te dragen.

Haarlem profiteerde bijzonder van het feit, dat men daar sedert enige tijd over een toneelgroepje beschikt. Op de Nieuwjaarsbijeenkomst, die ook overigens een buitengewoon geslaagd karakter had met lekkere hapjes, zang, muziek en declamatie, heeft de groep zich voor het eerst laten zien en horen met een alleraardigste eenakter. Ze willen blijkbaar ook elders hun kunsten wel eens vertonen.

In Drente houdt men op zijn tijd van gezelligheid en daarom hebben onze vrienden in *Emmen* af en toe een avond, waar men wat praat en koffie met koek aanwezig is.

Het was uit *Doetinchem*, dat de klacht kwam, dat het humanisme zomers blijkbaar op stal werd gezet. Dat ze er geen vrede mee hebben blijkt uit het programma, dat voorlopig tot eind juni doorgaat. En dan niet alleen met ernstige lezingen, maar eveneens met contactavonden en een wandeling. Een voorbeeld om over te nemen.

We zijn nieuwsgierig of *Almelo* succes heeft gehad met de eerste bijeenkomst voor jonge mensen tussen de 16 en 23. Aangezien zowel christelijke als buitenkerkelijke jongeren aanwezig waren en de bedoeling was elkaar eens nader te bekijken, kan het best geanimeerd zijn geweest. Hopelijk gaan ze door.

Met enige, en gerechtvaardigde, trots vermeldt de redactie van het blad van *Groningen*, dat de oplaat met 100 is gestegen en thans 1100 exemplaren bedraagt. Het blad kwam in het afgelopen jaar 11 maal uit en is een gezamenlijke onderneming van het H.V., Humanitas en HJG. En de exploitatie wordt voor een groot deel door advertenties gedekt. Daar kunnen ze in het Westen nog wat van leren.

En in *Leeuwarden* gaan ze ook al uitbreiden. Hoewel alle moeilijkheden nog niet uit de weg zijn geruimd, is de leden al een maantnummer beloofd, dat hun stoutste verwachtingen zal overtreffen. Er schijnt in het Noorden een frisse wind te waaien.

Niet alleen in Apeldoorn, zoals we hierboven al vertelden, maar ook in *Hilversum* hebben ze tenslotte een naam voor hun blad gevonden. Het heet Humanusje van alles. Je moet er maar opkomen. En het geeft niet alleen een opsomming van komende activiteiten en allerlei andere nuttige zaken, maar bevat in het nummer dat wij lezen ook een alleraardigste brief vanuit Genève van een echtpaar, dat vroeger tot de gemeenschap behoorde en nu iets over de verhoudingen in hun nieuwe woonplaats vertelt.

Het bestuur van *Utrecht* heeft kans gezien op zeer korte termijn een herdenkingsbijeenkomst naar aanleiding van de ramp bij Harmelen te organiseren, die trof door stijl en waardigheid. Prof. dr. Brandt Corstius hield een sobere en indrukwekkende toespraak.

We eindigen met *Leiden*, omdat we aan die gemeenschap wat hebben goed te maken. Niet ten onrechte voelen ze zich daar in deze rubriek verwaarloosd. Maar nu krijgen ze het volle pond. Sedert enige tijd bezit men een jongere groep die onder zeer deskundige leiding discussieert over allerlei vraagstukken. De bedoe-

ling is jonge mensen te helpen bij de opbouw van hun overtuiging. Er wordt geen reclame voor het humanisme gemaakt, ook kinderen van christelijke ouders zijn er bij betrokken. Dat is nu, wat hier en daar onder de titel „vormingsonderwijs” in discussie is. Maar daarbij blijft het in Leiden niet. Men heeft er aan de bezinningsbijeenkomsten een volstrekt nieuwe vorm gegeven, die zo de aandacht trekt, dat uit omliggende gemeenschappen de besturen zijn komen kijken. En wie daartoe niet in de gelegenheid is verwijzen we naar het jan./febr.-nummer van Kader, waarin de voorzitter van de gemeenschap een uitvoerig artikel over dit experiment heeft geschreven.

Landdag te Driebergen

Ja, weet u het nog? We hadden iets gehoord over een landdag, ja de Landdag op Hemelvaartsdag.

Nu we hadden het goed gehoord, het gaat door, mensen, komen jullie ook?

In Ommen was het best vorig jaar en nu in Driebergen wordt het vast ook goed. Op Hemelvaartsdag dus allen naar „Het Grote Bos”, Doorn (post Driebergen).

De opening zal om 11 uur zijn, maar vanaf 10 uur zijn we er, om ieder die komen wil te verwelkomen. Dus mensen een vol uur om vrienden en kennissen te begroeten en bij te praten.

We stellen ons voor direkt na de opening op excursie te gaan. Er zal keus zijn uit verschillende mogelijkheden zoals een tocht door het Leersumse veld, waar de meeuwenbroedkolonies bezocht worden (5/4 u. lopen), een bezoek aan het kasteel te Wijk bij Duurstede en de sluizen naar de Rijn (20 min. lopen), een bezoek aan de Evangelische Broedergemeente (Hernhutters) te Zeist en mogelijk nog andere, dat hangt af van uw enthousiasme en van het aantal deelnemers.

Voor slecht weer houden we een verrassing in petto. Om 13 u. eten we onze meegebrachte boterhammen.

Daarna is er voor de kinderen een apart programma en zullen de ouderen kunnen genieten van een voordracht en zang van Vox Humana.

Voor degenen, die van verre komen, hebben we de officiële sluiting gedacht om 16 u. Daarna gaan we nog thee drinken en kan ieder zelf bepalen wanneer hij vertrekken wil, echter niet later dan 17 uur.

Nadere mededelingen komen in het volgende nr. van „In en Om”. Tot ziens dus in „Het Grote Bos” op Hemelvaartsdag 31 mei.

Nieuws uit de gewesten

Hoewel het al achter de rug is, vermelden we toch, dat gewest *Overijssel* deze keer zijn studiedag in Almelo heeft gehouden. Ons H.B. lid, drs. de Vries, schoolpsycholoog in Enschede, heeft een inleiding gehouden over „De psychologische zorg voor het leerplichtige kind”. De gemeenschap Almelo heeft voor omlijsting gezorgd in de vorm van zang en declamatie.

In hetzelfde gewest worden pogingen gedaan tot groepsvorming te komen in Nijverdal en Goor. In Emmeloord, waar al een werkgroep bestaat, konden na een voortreffelijke inleiding van dr. Schwantje uit Zwolle 11 nieuwe leden ingeschreven worden.

Utrecht/Het Gooi zit midden in de voorbereiding van de landdag op 31 mei in Driebergen. U leest er hierboven meer over.

Het gewest *Zuid-Holland-Noord* houdt dit keer zijn studiedag in Leiden. Er komen nog nadere gegevens, terwijl we eveneens hopen in een volgend nummer de plannen van de andere gewestbesturen te kunnen aankondigen. Als ze tenminste ons er van op de hoogte stellen.

Het grafisch werk van Elenbaas

De graficus V. H. Elenbaas (geb. 1912) heeft een belangrijk aandeel gehad in de ontwikkeling van de grafiek sinds de oorlog. Hoe langer hoe minder wordt de prent bedoeld voor het portefeuillebezit van de liefhebber, ze wil een teken zijn aan de kamerwand. Dit betekent, dat er gezocht wordt naar ruime en grote vormen, die op afstand hun volle werking behouden. Het gebruik van kleur in litho's, zelfs in etsen, gaat in dezelfde richting: duidelijke vlakken van ongebroke kleuren, waarvan de samenspraak niets verliest, als de prent niet van dichtbij bekeken wordt. Met deze ontwikkeling is de grafiek uit de verborgenheid getreden, ze gaat de plaats innemen van het schilderij, waarvan de verwerving maar al te zeer een kostbare geschiedenis geworden is.

Het lithografisch werk van Elenbaas laat met zijn grote sobere vormen, waarin alle overbodige detaillering onderdrukt is, met zijn stellig geponeerde kleurvlakken, duidelijk deze bedoeling zien.

Steeds, in lijnvoering en vormgeving beperkt hij zich tot een minimum: alles wat een indruk van overvloed zou kunnen geven, wordt vermeden en altijd gaat hij uiterst spaarzaam om met attributen, die de omgeving van de menselijke figuur zouden moeten suggereren.

De figuren zelf, langgerekt, smal, worden meer en meer tot een teken teruggebracht, zo summier, dat een verdere reducering nauwelijks denkbaar is.

Evenmin als naar detaillering behoeft men bij hem te zoeken naar een zwierige of bevallige lijn. Zijn lijn is beslist, hard soms en hoekig, maar altijd krachtig en gespannen, vol overtuiging neergezet.

Deze soberheid nu is de grondvoorwaarde voor de altijd groot gehouden en krachtig werkende vorm, voor de onmiskenbaar monumentaleiteit van het werk. Dat deze aanleg voor het monumentale zich ook op de werkelijke wand weet te handhaven, zijn mozaïeken (o.a. Provinciehuis te Arnhem, Unilever te Rotterdam, Postkantoor te Eindhoven, Universiteit te Groningen) bewijzen het.

Men kan zich bij tijd en wijle afvragen, of „soberheid” wel het juiste woord is, om zijn stijl te karakteriseren, of men die niet eerder zou moeten kenschetsen met woorden als „schamelijkheid”, „beroidheid”, zonder hun ongunstige gevoelswaarde dan.

Juist door deze twee eigenschappen van zijn stijl: de schamelijkheid en de grootse organisatie, wordt het uit prent na prent duidelijk, dat Elenbaas de mens ziet als een wezen, dat van buiten af en van binnen uit bedreigd wordt door gevaren en dat hij tegenover deze bedreiging niet veel meer te stellen heeft dan zijn kwetsbaarheid, zijn schamelijkheid. Maar dat hij die er tegenover stelt, dat hij het uithoudt, is juist weer zijn grootheid: vorstelijk wordt de mens alleen maar in de vrieskou van het gevaar. Dat is de betekenis van het innerlijk gespannen en voornamen rijzen, dat al Elenbaas' gestalten kenmerkt.

Maar als de mens en zijn wereld in deze voorstellingen dwingend en onontkoombaar gegeven

worden, dan geschiedt dat niet in de sfeer van onze bewoonbaarheden. De mens, in een archaisch teken gegeven, wordt gesteld tegenover de lege ruimte en de enkele attributen, die hier nog aanwezig zijn – een voorwereldlijke vogel, een boom, een kruis – verschijnen niet als bepalingen van een milieu. De mens is ergens – maar waar? – hij is gevangen in een ondoorgrondelijke dialoog – met wie of wat?

En dat is wel het beslissende: ondanks het feit, dat we geen woord van dit geheim verstaan, worden we er door gegrepen en houdt het ons gevangen. We vragen ook niet naar een verklaring, ergens in de onnaspeurbare diepten van ons wezen vindt de voorstelling – onuitgesproken – zijn zin.

Wie zo de beschouwer raken kan, die verzint niets en stelt niets samen, die heeft het vermogen om uit te gaan van die lagen der ziel, waarin nog altijd de noties sluimeren, die in onheuglijke tijden gemeengoed der mensen zijn geweest. Noties, en geen vastomlijnde begrippen: het zijn onbewuste psychische inhouden, die slechts door het symbool benaderd en door het mythescheppend denken geobjectiveerd konden worden.

Zulk denken is in onze tijd niet meer mogelijk, daarvoor zijn wij te rechtlijnig-logisch en te kritisch geworden. Maar in het gebied van de plastische kunsten, waar de vormen en voorstellingen niet langs verstandelijke weg ontstaan is een mythebeeldende stijl ook nu nog zeer wel bestaanbaar. Elenbaas' werk is daar het bewijs van. In zekere zin is hij de hurkende figuur uit die geladen litho: „Man die een vis schrijft”,

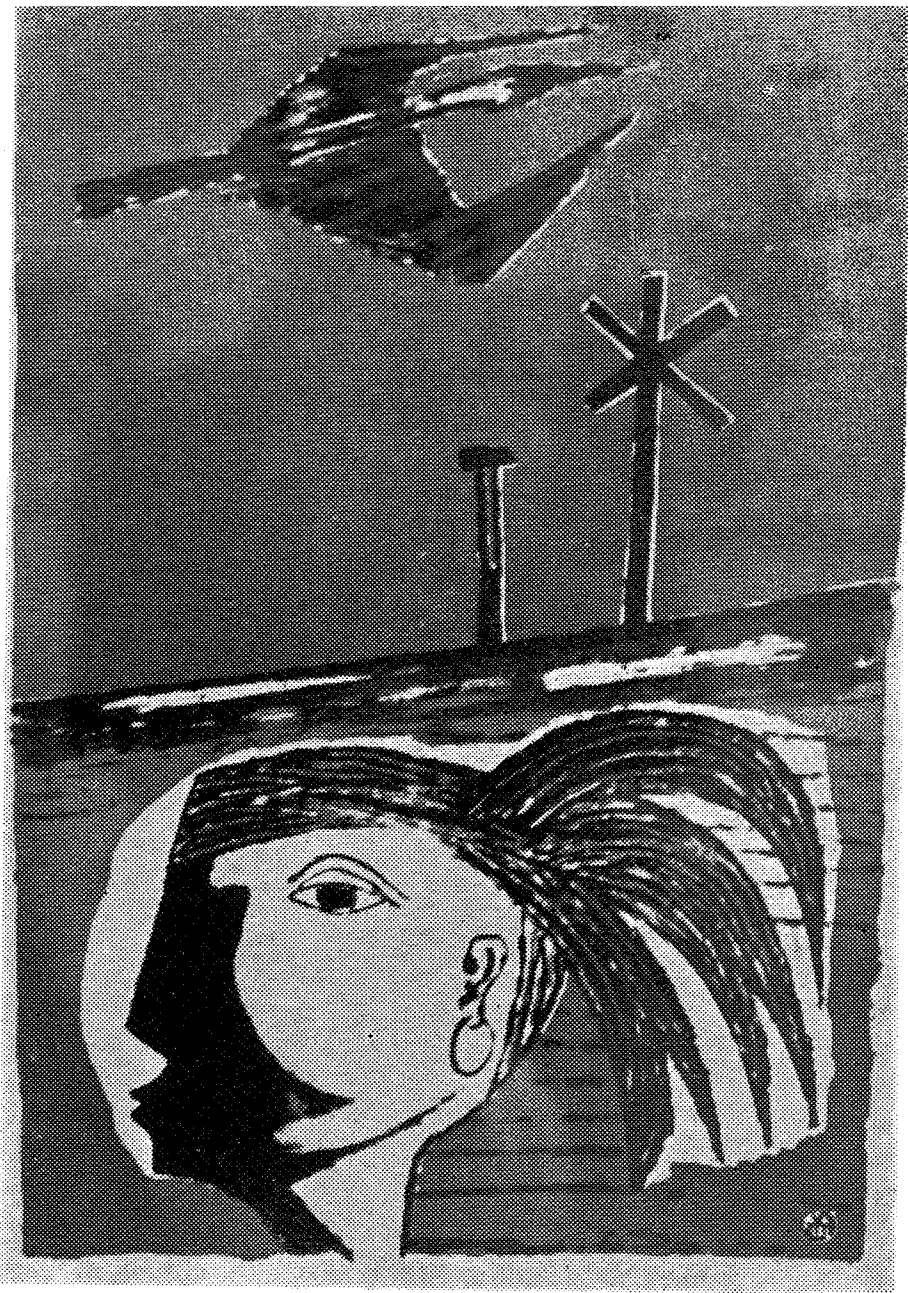
ook al zijn het dikwijls symbolen van een geheel andere geaardheid, die hij op zijn lithografische steen verschijnen doet.

Wat in deze litho's werd verbeeld, is het verhaal van 's mensen geringheid en grootheid, van zijn „servitude et grandeur”, onverbrekkelijk met elkaar verbonden. Een verhaal dan, dat zich niet beweegt in het vlak van onze alledaagse werkelijkheid, maar in de sfeer van de mythe.

Dit karakter verkrijgt het werk niet, doordat de voorstellingsinhoud van de prent naar een bestaande mythe verwijst. Te veronderstellen, dat Elenbaas' inspiratie bijbels zou zijn – zoals wel eens gedaan is – lijkt mij een misvatting. Deze veronderstelling kan zich beroepen op, welgeteld, twee prenten: „Man die een vis schrijft” en „Job”. Daartegenover staan er tientallen waarin van een bijbels motief geen sprake is, sterker nog: die niets anders geven dan een enkele figuur of een tweetal figuren tegenover de lege ruimte. Geen enkele handeling werd uitgebeeld in „Zittende figuur”, in de „Twee figuren” van 1955, in de „Twee Mannen”, en evenmin zijn deze voorstellingen te associëren met een verhaal, van welke aard dan ook.

Ze evoceren alleen een aanwezigheid, een Zijn, tegenover ons bestaan. Hun werking berust op de kracht en geladenheid van het beeldend idioom, waarin een mythische beleving zich op adequate wijze uitsprak. Die beleving is oorspronkelijk en behoeft niet noodzakelijk gewekt te worden door een verhaal, hoe verheven, diepzinnig en eerbiedwaardig het ook mag zijn.

P. C. J. Reyne

Dreigend onheil

Simone de Beauvoir

moraliste der dubbelzinnigheid

De Française Simone de Beauvoir, van wie wordt gezegd dat zij de intelligentste vrouw is die momenteel leeft, heeft niet alleen een respectabel aantal romans op haar naam staan, maar is ook een filosofe van betekenis. Zij is de levensgezellin van Sartre en haar viel de eer te beurt dat haar boeken tegelijk met die van Sartre op de Index van de Katholieke Kerk werden geplaatst.

Sartre is aan een moraalfilosofie, waarnaar hij aan het slot van zijn hoofdwerk „L'Être et le Néant” verwijst, nimmer toegekomen. Simone de Beauvoir heeft er één harer geschriften aan gewijd, namelijk „Pour une morale de l'ambiguïté” van 1947 (Pleidooi voor een moraal der dubbelzinnigheid). Wie zich op de hoogte wenst te stellen van de existentialistische moraal is op dit werk van „la Sartreuse” aangewezen. De in het boek vervatte theorie is niet gemakkelijk, de concrete voorbeelden zijn naar mijn smaak erg boeiend.

Dubbelzinnigheid

Simone gaat uit van het Sartriaanse mensbeeld, dat zoals men weet twee kanten heeft, met andere woorden dubbelzinnig is. Enerzijds is de mens in het leven geworpen en leidt hij een voortlevend, een vegeterend bestaan. Anderzijds heeft hij de mogelijkheid om aan zijn leven zelf een zin te geven, anders gezegd de mogelijkheid om zichzelf te overschrijden, om zelf zijn leven te bouwen. Deze mogelijkheid vloeit voort uit de vrijheid. De moraal van het existentialisme stuwt tot een bevorderen van deze vrijheid; aangezien zij steunt op het genoemde dubbelzinnige mensbeeld kan men haar een moraal noemen van de dubbelzinnigheid.

Deze moraal is uiteraard niet door een God gegeven omdat God niet bestaat. Immers de mens is vrijheid en daardoor volledig verantwoordelijk. Indien God bestond dan zou hij de verantwoordelijkheid dragen. De atheïstische moraal maakt het de mens niet gemakkelijk. „Een God kan vergeven, door de vingers zien, vergoelijken; maar wanneer God niet bestaat zijn de fouten van de mens door niets goed te maken.”

De absolute waarden worden door het existentialisme afgewezen aangezien zij de vrijheid in de weg staan. De gestelde waarden hebben een subjectief karakter, hetgeen echter geenszins wil zeggen dat zij willekeurig zijn. Het kenmerk van de zedelijkheid is gelegen in de zelfaanvaarding. Maar de mens is ook negativiteit. Daarom kan hij zichzelf ontlopen en ontlopen de meeste mensen ook zichzelf. Zij ontsnappen aan de vrijheid. De existentialistische moraal eist de triomf van de vrijheid over de feitelijkeheid.

Marxisme

Zelfs de Marxist is vrij, aldus Simone. Bij het uitzetten van de partijlijn wordt door mensen geworsteld die hun vrijheid realiseren. Na de dood van Stalin is dit proces zeer duidelijk geweest. „Het proletariaat als geheel, als klasse, kan zich op meer dan één manier zijn situatie

bewust worden; het kan de revolutie willen door middel van deze of gene partij, het kan zich laten paaien, zoals met het Duitse proletariaat gebeurd is, of het kan indutten in het saaie comfort dat het kapitalisme hem toestaat, zoals het Amerikaanse proletariaat doet. Men zal in die gevallen zeggen dat het verraad pleegt: maar om verraad te kunnen plegen moet het toch vrij zijn.

Levenshoudingen

Simone beschrijft een aantal levenshoudingen, welke dwalingen zijn met betrekking tot de vrijheid. De ondernemers karakteriseert zij als de mens die slechts de feitelijkeheid van zijn bestaan leeft en weerstand biedt tegen de projecten der vrijheidlievenden. Ondernemers zijn de alleen maar vegeterende.

De nihilist is van mening dat wereld en leven geen zin hebben, doch vergeet dat het aan hem is om er een zin aan te geven door de vrijheid te ontdekken.

De avonturier stort zich in avonturen zonder te hechten aan enig doel; hij realiseert wel zijn vrijheid maar met verwaarlozing der vrijheid van anderen.

Iets langer willen wij stilstaan bij de zogenaamde serieuze mens, dat is de mens die zijn vrijheid verloochent door zich ondergeschikt te maken aan zogeheten volstrekte doeleinden of absolute waarden. Deze onechte levenshouding heeft de meeste aanhangers; zij is de houding van het kind die op latere leeftijd wordt volgehouden onder de bekende leuze „Vader, Uw wil geschiede”. Van deze houding der mensen leven zowel de priesters als de dictators. Zij is de levenshouding der onvolwassenheid.

De kunst heeft tot taak de mensen van het vegeteren en object zijn af te brengen en tot zinvol leven op te wekken, tot zichzelf overschrijden, tot vrijheid. Het gaat in de existentialistische moraal niet alleen om de eigen vrijheid, maar ook om de vrijheid der anderen, om het voeren van strijd voor degenen die van hun vrijheid zijn afgesneden, om het zich inzetten voor onderdrukten. Het is daarom dat Sartre en Simone de Beauvoir links gericht zijn, de partij hebben gekozen van het proletariaat en van de koloniale volken. Het is daarom dat Simone haar lijvige werk heeft geschreven over de situatie van de vrouw „Le deuxième sexe”.

Humanisme

Het komt ons voor dat Simone een ietwat andere kijk heeft vanuit het existentialistisch humanisme op vroegere humanismen dan Sartre en dat zij op dit punt met hem polemiseert. Ter staving lichten wij een interessante passage uit haar werk: „Het verleden aan de nacht van de facticiteit overlaten is een manier om de wereld armer te maken; een humanisme dat te onverschillig is voor de prestaties van de mensen van vroeger kan me alleen maar met wantrouwen vervullen; wanneer de zijnsontgolving die onze voorvaders hebben gerealiseerd ons volstrekt niet zou raken, waarom zou men dan

zoveel belang hebben bij de zijnsontgolving die thans wordt teweeggebracht, waarom zou men dan op toekomstige zijnsontgolvingen gebrand zijn? Het mensenrijk tot gelding brengen betekent de mens zowel in het verleden als in de toekomst erkennen. De humanisten van de Renaissance vormen een voorbeeld van de steun die de verworteling in het verleden aan een bevrijdingsbeweging kan geven; en al heeft de studie van het Grieks en Latijn zeker niet in elk tijdperk een dergelijke levende kracht, het feit van een verleden te hebben maakt in ieder geval deel uit van de menselijke staat; wanneer de wereld achter ons leeg was, zouden we vóór ons niet veel anders zien dan een doodse woestijn. We moeten trachten ons dóór onze levende projecten heen met de vrijheid die zich in het verleden heeft ingezet solidair te verklaren en haar in de tegenwoordige wereld te integreren.”

Moraal

Met betrekking tot een existentialistische moraal opent Simone de Beauvoir de volgende uitzichten. De mens van goeden wille zal zich altijd rusteloos blijven afvragen of zijn activiteiten wel de vrijheid van anderen bevorderen. „Het spreekt vanzelf dat we niet onder alle omstandigheden aan ieder mens zijn zin zullen geven. Er zijn gevallen waarin een mens positief het kwade wil, dat wil zeggen de knechting van andere mensen, en in dat geval moet men hem bestrijden.” Bij de strijd tegen de knechting kan men niet altijd schone handen houden en is men genoodzaakt mensen als dingen te behandelen. Overigens wordt de houding tegenover de ander bepaald door de verantwoordelijkheid voor zijn zichzelf worden. De moraal der dubbelzinnigheid is de moraal van de vrijheid. „L'homme est libre; mais il trouve sa loi dans sa liberté même” (De mens is vrij; maar hij vindt zijn wet in zijn vrijheid zelf.)

Le Deuxième Sexe

Anna Blaman heeft de hoofdlijnen van het tweedelige werk „Le Deuxième Sexe” in stellingen vervat, welke zij kort voor haar dood nog in de Bilthovense Kring voor Wijsbegeerte en Psychologie heeft verdedigd. Aangezien er geen efficiënter wijze bestaat om „Le Deuxième Sexe” samen te vatten laat ik hier deze 5 stellingen volgen.

1. De vrouw is een menselijk volwaardig wezen, dat over dezelfde geestelijke vermogens beschikt als de man.
2. Er bestaan biologisch noch psychologisch verschillen tussen de beide sexen die de vrouw beletten in vrije relatie te staan tot de wereld, autonoom te zijn.
3. De vrouw heeft haar gelijkwaardigheid met de man niet kunnen bewijzen door onderdrukking. Zowel man als vrouw waren (en zijn nog vaak) dupe van een bepaalde mytievorming omtrent de vrouw, hetgeen de vorming van haar autonome menselijke persoonlijkheid in de weg stond (en nog vaak in de weg staat).
4. Het huwelijk was oorspronkelijk een belangengemeenschap waarin later de erotiek werd geïntegreerd. Dit feit, nl. die integratie, brengt het spontane elan dat de erotiek in wezen is in gevaar.
5. De moederliefde is niet aangeboren. Het hangt van de situatie af waarin de vrouw zich bevindt hoe zij het moederschap beleeft.

In de Eva-mythe is de vrouw het lichaam dat genomen moet worden; in de Maria-mythe dient de vrouw het levensontwerp van man en zoons, is zij „de dienstmaagd des heren”. Beide mythen gaan in onze tijd stuk doordat er vrouwen zijn die zich als vrij en zelfstandig poneren. Zij dringen ook door en leveren prestaties op het gebied dat traditioneel het domein van de man is geweest, dat der filosofie. Simone de Beauvoir is hiervan het meest illustre voorbeeld.

Jac. de Roy

IK denk er ZO over

Humanisme en filosofie

Het is een loffelijk streven dat in „Mens en Wereld” filosofische stromingen besproken worden. Op de existentiële filosofie valt wel veel de nadruk. Vele existentie-filosofen zijn reeds in „Mens en Wereld” besproken: Sartre, Camus, Jaspers, Heidegger en nu weer Binswanger. Dat volgt uit de opvatting als zou de existentie-filosofie bij uitstek de humanist passen, zoals in een dezer nummers is geschreven.

Wel, ik ben zo vrij een andere mening te hebben. Vooraf wil ik vastleggen, dat naar mijn mening elke denkwerkzaamheid, die elke dogmatiek afwijst, en vrij onderzoek verlangt om te kunnen bestaan, een humanisme is. Dat wil nu weer niet betekenen dat elke denker dan ook een humanist zou zijn in onze zin.

In wezen is elke filosofie een worsteling om het Zijn te begrijpen en te verklaren. Maar tegelijkertijd stelt men de vraag, hoe men tot deze verklaring komen kan. Daar de denker geen andere mogelijkheden heeft als zijn eigen denkvermogen, is de eerste opgave om tot klaarheid daarover te komen: te denken over zijn denken. Men begrijpt hoe moeilijk het probleem is en waarom in deze verschillende oplossingen mogelijk zijn.

Het zal daarom voor de lezer van „Mens en Wereld” nuttig kunnen zijn op andere filosofische stromingen te wijzen, die wellicht beter bij sommige van ons aansluiten dan de existentiële filosofie. Van al de bestaande stromingen, als Hegelianisme, neo-Kantianisme etc., wil ik wel op de minst populaire stroming de aandacht vestigen: het neo-positivisme.

Het is wel te begrijpen dat deze filosofie niet in breder kring populair is geworden. In de eerste plaats houdt zij zich weinig bezig met levensbeschouwelijke problemen, omdat de prominente figuren meestal van huis uit natuurkundigen zijn. Hun interesse ligt dan hoofdzakelijk in het filosofische grondslagen-onderzoek der exacte wetenschappen. Niettemin verdienen zij onze ernstige aandacht, omdat het voor ons van groot belang is, om kennis te maken met

de manier hoe zij hun problemen stellen en langs welke methode zij deze trachten op te lossen. Beide kunnen zij toegepast worden op die van de levensbeschouwing.

Voor de humanist moet zijn levensbeschouwing logisch gefundeerd zijn of ze zal niet zijn. Vele neo-positivisten hebben de logica zoals deze sedert Aristoteles algemeen was aanvaard aan een nader onderzoek onderworpen. Daarbij kwamen zij tot verrassende resultaten, zoals nimmer tevoren mogelijk gedacht werd. Het onderzoek naar de logica was ook daarom beslist noodzakelijk omdat bij dieper onderzoek van de natuur men op tegenspraak stuitte en deze niet kon aannemen als men ervan uitging dat de wereld logisch zou zijn opgebouwd. Het tragische vooralsnog is wel deze van die ontwikkeling, dat er een radicale kloof is ontstaan tussen de traditionele opvatting van de wereld en die van de moderne natuurkunde. Deze kloof te overbruggen is een kwestie van opvoeding en tijd.

Behalve het onderzoek naar de logica hebben zich de neo-positivisten met andere facetten van de filosofie beziggehouden. Ik noem slechts: het onderzoek naar de taal, het probleem van de waarschijnlijkheid, het onderzoek naar de filosofische grondslag van de wiskunde, enz. Het is niet mijn bedoeling deze te bespreken doch slechts aan te duiden, welk gewichtig gebied het neo-positivisme bestrijkt.

En tenslotte wil ik een verwijt reeds bij voorbaat voorkomen. Men zegt dat het intellectualisme en koude logica niet tot menselijkheid in staat is. Dat kan men alleen zeggen van de beoefenaars met het beperkte gezichtsveld, zoals men van alle beperkte denkers kan zeggen. Ook de beperkte beoefenaar van het existentialisme zal teveel en te on-evenwichtig de nadruk leggen op zijn vertrekpunt van zijn „Dasein”, angst enz., waardoor een totaal vertekend beeld ontstaat. Een figuur als een Bertrand Russell – een der grootste levende neo-positivisten – zou men toch heel moeilijk kunnen verwijten dat hij een liefdeloos mens zou zijn. Op een leeftijd van ver over de tachtig jaar nu nog zo persoonlijk zich inzetten als hij doet tegen de opnieuw dreigende oorlog en in het bijzonder de dreiging van het gebruik van de nucleaire bommen – ik weet geen existentiële filosoof die dat opbrengt. Voorzover ik weet ging geen enkele neo-positivist op de knieën toen de nazi-horden de macht in handen kregen, terwijl dat niet gezegd kan worden van sommige belangrijke existentialisten.

Den Haag.

E. Keyl

Enige literatuur:

Beth, E. W. – Inleiding tot de wijsbegeerte der Exacte Wetenschappen.
Burger, D. – Bol-land.
Kazemier, B. H. – Twee facetten van hedendaags filosoferen.
Meyer, Herman – Kennis en Realiteit.
Sjoerdsma, W. – Van Apriorisme tot Positivismisme in de fysica.
Reichenbach, Hans – The rise of Scientific Philosophy.
Whitehead, Alfred, N. – Science and the modern world.
Aster, Ernst von, – Die Philosophie der Gegenwart.

(Slot van pagina 1)

doordringen, dat wij een eigen mensbeeld vertegenwoordigen. Wij hebben daarvoor geen dogma of leertucht. Waar wij wel steeds op wijzen is dat het humanisme niet niets is, het vertegenwoordigt 'iets' nl. een eigen opvatting over de verantwoordelijkheid van de mens, als een schakel in heel het gebeuren van natuur en geschiedenis, waarin hij tegen alle weerstanden in vecht om het menselijk leven in stand te houden en tot ontplooiing te brengen. De humanisten hebben de overtuiging, dat de zin in het leven slechts verworven kan worden door innerlijk iets te activeren van het eigenaardige, dat mensen kenmerkt: het vermogen een *menselijke wereld te scheppen*.³ Laten zien, dat van deze gedachtenwereld uit de niet-godsdiensstige mens zich een overtuiging verwerven kan, waaruit hij leven kan, ziedaar één van die nieuwe opgaven.

Tot besluit. Twee opstellen bleven hierboven onvermeld, omdat dit niet een kritische bespreking bedoelt te zijn en deze slechts zijdelings met de „Kentering” te maken hebben: een historische beschouwing van prof. Banning, „Achtergronden van het Nederlandse humanisme” en een over Christus, de Zoon der mensen, „Het humanistisch aspect der christologie”, van prof. van Stempvoort, beide lezenswaard, hoewel voor ons het eerste meer dan het tweede.

Pr.

3. Cursivering van mij.

Abonnementsgeld 1962

Op 25 februari a.s. zenden wij de kwitanties uit voor hen, die dit nog niet per giro hebben voldaan. Wilt u deze kwitantie bij eerste aanbieding voldoen? Hiervoor bij voorbaat onze hartelijke dank.

De administratie

Naschrift

Ik ben verheugd dat er ook eens een neopositivistisch geluid klinkt in „Mens en Wereld” en zou het van harte toejuichen indien terzake kundigen eens een reeks informatieve artikelen inzonden over neopositivistische denkers. Van existentialisme alleen kan de mens niet leven!

Met betrekking tot de reeks existentiële filosofen die momenteel in „Mens en Wereld” loopt acht ik persoonlijk het verzadigingspunt nog niet bereikt zodat de geachte lezer-inzender wordt verzocht nog even vol te houden.

De relatie tussen neopositivisme en existentialisme is een boeiend probleem. Bertrand Russell is praktisch niet afkerig van existentiële stunts; dat bewees hij door op straat te gaan zitten. Anderzijds schreef Karl Jaspers een helder boek over de atoombom. Maar zulke dingen putten het probleem niet uit.

De grote vraag in het filosofisch vlak is of wij met betrekking tot de keuze tussen existentialisme en neopositivisme in de situatie van een dilemma verkeren (zoals prof. J. Aler betoogt) of dat de mogelijkheid van een synthese tussen deze stromingen in de hedendaagse filosofie zich opdringt (hetgeen bij Mennicke het geval is). Het lijkt mij vruchtbaar deze vraag hier en nu open te laten.

Jac. de Roy

Rectificatie

Boven het artikel over Merleau-Ponty in het vorig nummer stond een verkeerde kop. Hoewel de opmerkelijke lezer wel begrepen zal hebben dat de Franse filosoof niet als religieus maar als a-religieus humanist behoorde te worden aangekondigd, bieden wij voor deze zetje fout zowel de auteur als onze abonnees onze verontschuldiging aan.

Mens en Wereld

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: P. W. van der Vliet
Redactieraad: Mr. H. Singer-Dekker,
dr. H. Bongers, prof. dr. J. C. Brandt-Corstius,
R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof,
H. A. Scheltes, J. van Straten

Redactiesecretaris:
H. P. Danz, Schieweg 87c, Rotterdam 4,
telefoon 80641

Administratie, abonnementen en advertenties:
Oudegracht 152, Utrecht,
telefoon 101 63; postgiro 304960 t.n.v.
Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag
Kleine advertenties f 0,20 per woord

Abonnementsprijs voor leden van humanistische organisaties f 5,— per jaar, voor niet-leden f 7,50, buitenland f 8,—; losse nummers f 0,30.

Zeddam-Montferland

Voor een heerlijke rustige vakantie in een uniek natuurgebied met prachtige bossen: Pension „Wijde Blick”. Uitstekende verzorging. Bij weekverblijf f 8,- p.p. p.d. Tel. 08345-4 93.

HARDNEKKIGE HOEST?

Prikkel- en kramphoest? Nacht- en rokershoest? Bronchicum Elixir helpt snel en zeker. Flacon f 2,- bij elke drogist.

Mogen wij onze lezers nog eens attent maken op de volgende door het Humanistisch Verbond uitgegeven brochures?

U kunt deze verkrijgen tegen de er achter genoemde prijzen.

Wat ben ik eigenlijk?	f 0.25
Dit wordt gedaan	- 0.30
Een verrassende ontmoeting	- 0.25
Onze kinderen tussen Humanisme en Christendom	- 0.75
De dag ligt voor ons	- 0.35
Humanisme en opvoeding	- 0.95

Een volledige brochurelijst wordt U op Uw verzoek gaarne toegezonden.

Gevraagd bij heer alleen, 69 jaar, gezond, vitaal, huis met comfort bewonend in mooie buurt Apeldoorn, huishoudster, middelbare leeftijd. Brieven onder no. febr. 2 a/h bureau v. d. blad.

HOEST UW KIND?

Nattermann's Melrosom Forte helpt, lost taai slijm op, smaakt goed. Flacon f 2,- bij elke drogist.

Zo juist verschenen:

„DE HUIDIGE MENS BESCHOUWING”

(publ. door het N.G.C.)

geschreven door:

Dr. W. Couturier S.J.
Prof. Dr. B. M. I. Delfgaauw
Dr. H. Faber
Dr. K. J. M. van de Loo
Prof. Dr. C. A. van Peursen
Drs. J. G. van der Ploeg
Prof. Dr. A. Poslávsky
Dr. J. P. van Praag
Drs. H. Redeker

Deze brochure is te bestellen bij het Centraal bureau bij voorkeur door storting of overschrijving van f 1,50 op postrekening 304960 t.n.v. H.V., Utrecht, met vermelding op het strookje NGC no. 24.

Heer alleenstaand, 71 jaar, met behoorlijk inkomen en in het bezit van auto, zoekt **inwoning en goede verzorging** bij dame alleen, of in rustig gezin. Brieven a/h bureau van dit blad onder no. febr. 3.

NACHTELIJKE TOBBERIJEN.

Calma Dragées brengen overspannen zenuwen tot rust. f 2,- bij elke drogist.

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT voor wetenschap en cultuur, wil een blad zijn voor de verdieping van de humanistische overtuiging

Redactie: Prof. Mr. A. D. Belinfante, Prof. Dr. J. C. Brandt Corstius, Prof. Dr. H. Freudenthal, F. P. Huygens, Prof. Dr. B. W. Schaper, Drs. P. Thoenis en Prof. Dr. Libbe van der Wal

Abonnementsprijs: f 7.50 per jaar (voor donateurs en contribuanten van Socrates en voor studenten f 6,- per jaar).

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan.

HUMANISTISCHE STICHTING SOCRATES

Oudegracht 152, Utrecht
Giro 582293

Adresveranderingen

U kunt de administratie veel werk besparen, door bij verhuizing tijdig uw adreswijziging op te geven aan het Centraal Bureau Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht.

Leden-abonnees in Amsterdam kunnen hun adresverandering opgeven aan de Ledenadministratie Amsterdam, Rooseveltlaan 128 III, Amsterdam-Z.

Overgangsleeftijd? Migraine?
Ongezonde teint? Jeugdpuistjes?
Verstopping? Vetzucht?
Nattermann's bloedzuiverende thee no. 8 helpt. Groot pak f 1.85 bij elke drogist.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H. Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins. Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op geestelijk gebied bij de uitgever **N. KLUWER - DEVENTER**.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

Woord van de Week

(Radio-lezingen van het Hum. Verb.)

Het aantal abonnees bedraagt thans ruim

5000

De abonnementsprijs is f 4,- per jaar.

Maar voor hen die nu abonnee willen worden openen we de mogelijkheid om alle nog in het eerste kwartaal 1962 verschijnende nummers gratis te ontvangen.

U dient dan f 3,05 over te schrijven op postrekening no. 58 t.n.v. de Hum. Luisterkring te Utrecht met als omschrijving: Nieuw abonnee 1962.

Na ontvangst krijgt u alle verschijnende nummers regelmatig toegezonden.

Humanistische Correspondentiekering voor **huwelijkscontacten** opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 24 ct aan postzegels insluiten.